

knihy
a spoločnosť

K & S

Od kríka po fotobunku Dejiny miest, miesta dejín

(V)hodný popfeminizmus Skepsa a melanchólia

štvrtý ročník

25 Sk

25 Kč

1/
2007

O písaní

Príbeh ako metafora
zhmotnená do obrazov

Hviezdne hodiny historiografie

Rekonštrukcia postojov
českej spoločnosti v čase
okupácie českých krajín

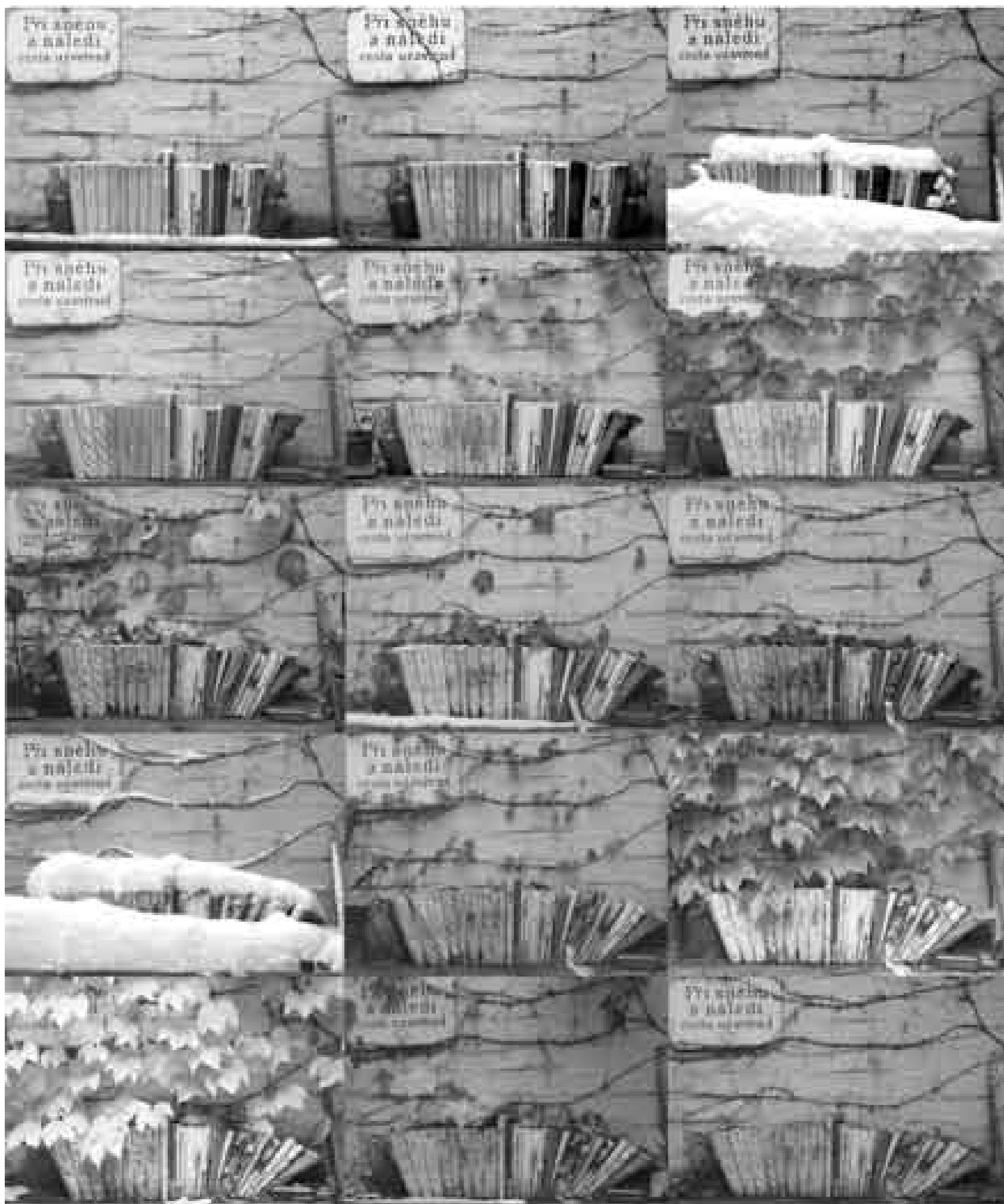
Chemický koktail rodovej nerovnosti

Scenáre ženského
a mužského vývinu sú
napísané v génoch

O modernizme, mýtoch a monumentalite

Mýtotvornosť ako
racionálna ideologická
konštrukcia

František Gyárfáš:

O písaní

2

Marek Mocker:

Neprekonateľná nostalgia
v dejinách

3

Tomáš Mrva:

Londýnsky exil bez
(západných) mýtov

4

Ivan Kamenec:
Hviezdne hodiny
historiografie

5

Ján Šalgovič:

Stane sa Európa globálnym
ekonomickým múzeom?

6

Daniela Ostatníková:
Chemický koktail rodovej
nerovnosti

7

Lubica Kobová:

(V)hodný popfeminizmus

8

Skepsa a melanchólia
(Rozhovor s Agnešou
Kalinovou o Leopoldovi
Laholovi)

9

Katarína Ihringová:
Obrazy v pohybe

10

Daniel Grúň:
O modernizme, mýtoch
a monumentalite

11

Tünde Lengyelová:

Od kríka po fotobunku

12

Anna Fundarková:

Dejiny miest, miesta dejín

13

Ivana Taranenková:

Banalita outsiderstva

14

Ivana Taranenková:

Príbeh zanesený
balastom slov

14

Michael Petráš:

Sprievodca začínajúceho
gastronauta

15

Celoživotní sprievodcovia
Doroty Uhrovej

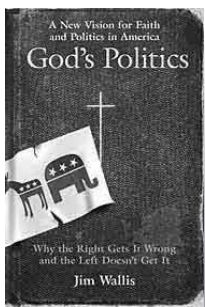
16

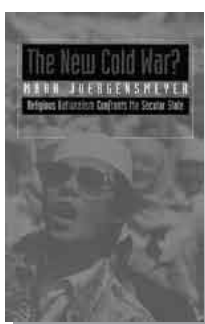
Neprekonatelná nostalgia v dejinách

- ▲ Jiří Hanuš (ed.)
- ▲ Vznik státu jako proces sekularizace
- ▲ CDK 2006
- ▲ 152 strán
- ▲ 239 Sk

- ▲ Jim Wallis
- ▲ God's Politics
- ▲ HarperCollins Publishers 2005
- ▲ 388 strán
- ▲ 25,95 USD

- ▲ Mark Juergensmeyer
- ▲ New Cold War? Religious Nationalism Confronts the Secular State
- ▲ University of California Press 1994
- ▲ 293 strán
- ▲ 21,95 USD

Môže sekulárny štát, negarantujúci predpoklady, na ktorých sám stojí, existovať ďalej? Môžeme naďalej prebývať v ulite niečoho, čo sa oddelilo od svojho duchovného správcu a prežíva za predpokladov podriadenia sa svetským strážcom? Je plošne sa šíriaca sekularizácia skutočne príčinou, v ktorej zriedle sa zrodil politicky útvar, v ktorého hraniciach prežíva svoje dejiny prevažná časť svetovej populácie? Na tieto sčasti preformulované otázky nemeckého historika a filozofa Ernsta Wolfganga Bockenforda sa rozhodli odpovedať českí vedci a výskumníci Jiří Hanuš, Pavel Floss, František X. Halas, Ignác Antonín Hrdina, Jiří Kašný, Pavel Keřkovský, Zdeněk R. Nešpor, Radomír Vlček a Jaroslav Vokoun.

Rozprava o vzťahu náboženstva a spoločnosti alebo ich inštitučných ekvivalentov v podobe cirkvi a štátu presahuje len čisto filozoficko-politologicko-historické rámcie, čoho dôkazom je aj zloženie autorského tímu, a svojou aktuálnosťou i dnes podnecuje diskusie. Aktuálnosť sa potvrdila aj nedávno na Slovensku, keď médiami zarezonovali vyhlásenia vysokého predstaviteľa katolíckej cirkvi na adresu niekdajšieho „politického útvaru“ v strede Európy a jej prezidenta. Otvorená téma ihneď zaplnila diskusné fóra predstaviteľmi etnických a náboženských minorít či akademických kruhov.

Faktmi, sužujúcimi Bockenforda v jeho eseji Vznik státu jako proces sekularizace, boli predovšetkým historické pohyby zaobalené do dosť jasne vymedzeného procesu sekularizácie, ktorými sa pretrhla kontinuita náboženskej a politickej jednoty v prospech tej druhej. Strach, plynúci z tohto poznania, a nostalgia za ideálom stredovekého štátu, kde oltár a trón prebývali v nevyhnutnej symbióze a morálka bola vpísovaná samotným Bohom do múrov plných katedrál a chrámov, viedla samotného Bockenforda k tomu, aby sa hlbšie zamyslel nad osudom náboženstva a sekulárneho štátu.

Nábožensko-politická jednota bola skutočne ideálom stredovekej spoločnosti v európskom geografickom priestore. Vzájomné prepojenie medzi cirkevným stavom a svetským panovníkom nebolo len vo všeobecnej rovine, ale zasahovalo do fungovania konkrétnych inštitúcií a každodenného života. Jedna sféra legitimovala privilégium mocenských ambícií tej druhej, spoločne strážili tajomstvo zjavenej pravdy a jej striktného dodržiavania, či súdili prečiny voči cirkevnej alebo svetskej moci. Kedy došlo k „vytržovaniu“ z tohto duchovného opojenia a nastolila sa cesta ich rozkolu, je otázka, ktorú postupne zodpovedá história. Variantnými odpoveďami, ktoré sa núkajú a o ktoré sa opiera aj Bockenfordova rozprava, je na jednej strane „boj o investitútu“ a na druhej presnejšie vymedzenie sekularizácie. Či bola desakralizácia svetského panovníka javom spadajúcim do sekularizácie, alebo do mocenského zápasu výlučnosti a hegemonných aspirácií cirkvi, je predmetom individuálneho posúdenia. Ale odpoveď sa viac prikláňa k druhej možnosti. Paradoxom danej situácie však zostáva, že to, čo malo potlačiť mocenské nároky svetského panovníka, vydať ho za laika a tým znížiť jeho faktickú moc, malo opačný priebeh v podobe emancipácie svetskej moci. V tejto rovine uvažovania sa dostáva na povrch otázka, či práve povaha kresťanstva nespustila odstredivú silu rozbiť ideálnu symbiózu stredoveku. Ak by sme prijali kladnú odpoveď, potom aj sekularizáciu a ničím nehatenú cestu k sekulárnemu štátu môžeme chápať ako výplod kresťanstva a cirkevných snáh o posilnenie vlastnej pozície v rámci štátu. Takúto odpoveď prijíma taktiež František X. Halas, podľa ktorého to bol katolicizmus ako typ kresťanstva, ktorý „si v podmienkach sakrálnej spoločnosti uchovával najviac prvkov rozlišovania svetskej a duchovnej sféry“.

Na druhej strane, ak sa chceme prikloniť k procesu sekularizácie, je nevyhnutné špecifikovať to, čo tento proces znamená a ako sa prejavoval. Išlo o hlavnú príčinu, v ktorej moderný sekulárny štát našiel svoju životaschopnosť alebo, naopak, to bol len sprievodný proces niečoho omnoho skrytejšieho a razantnejšieho vo svojich dôsledkoch? Sekularizácia v dejinách európskeho kontinentu – kde sa sústreďuje pozornosť na jej zrod – nepredstavovala len usporiadanie a prechod vlastníckych vzťahov zo sféry sakrálnej do rúk privilegovaných panovníkov ani odchod osôb a vecí zo sveta duchovného do sféry pozemskej. To, čo v tomto kontexte rezonuje najviac, je nárast slobody vyznania a od neho sa odvodzujúcej tolerance. Tie nielenže posilňovali rozlukku medzi jednotlivými úradmi (oltárom a trónom), ale napokon vyvrcholili v reformácii a v štiepnom procese v rámci cirkvi.

Závažnou témou, rodiacou sa mimo sekulárnej západnej civilizácie, je moderný nacionalizmus, presnejšie náboženský nacionalizmus. Jej závažnosť sčasti úzko súvisí s hľadaním vnútorných základov moderného štátu, na čom skutočne moderný štát stojí, a toho, čo je súdržnou kvalitou jeho pretrvávania v čase.

Odhliadnuc od historickej stránky udalosti na európskom kontinente a procesov, trhajúcich nielen nábožensko-politickú jednotu, ale aj konfesijnú jednotu Európy, Bockenfordovo formulácie odkazujú aj na mnohé súčasné témy, ktorých význam neraz nadobúda mediálny rozmer. Hoci jeho myšlienky zostali úzko zviazané s konti-

mentálnou Európou – čo neskôr rozšírili českí diskutujúci – na závažnosť tém, ktoré predostrel, presahujú jej hranice.

Prvou z nich je všeobecné videnie procesu sekularizácie. Celkový postoj voči nej sa pritom nezmenil. Väčšinou negatívne konotácie nás odkazujú na modernitu, na stratu duchovného charakteru vecí, osôb a v tomto prípade štátu. Môže náš pohľad na sekularizáciu byť naďalej živý myšlienkou „odčarovania“ sveta a odpredavania náboženstva na cestu jeho zániku? Ako si potom vysvetliť neraz búrlivé výmeny názorov medzi politickými lídrami, odkazujúcimi na kresťanské korene, vieru v Boha, na pôvod slobôd človeka či ceremoniály, ktorých priebeh sa nezaobíde bez prítomnosti a posvätenia predstaviteľmi cirkvi? Je vôbec predstaviteľná situácia, že by sa inaugurácia hlavy štátu uskutočňovala bez honosného defilé v podobe Te deum v Dóme sv. Martina? Možno funkcia náboženskej legitimizácie svetského poriadku stratila na svojej pôvodnej sile a ide len o ritualizované akty, resp. zvyky, avšak to zatiaľ nič nevypovedá o zániku náboženstva vo verejnom priestore. Práve opak sa zdá byť pravdou, čoho dôkazom je aj politický žargón, neraz obohatený biblickými postavami, mýtmi alebo sebadeklaráciami členov vládneho kabinetu, na čo poukázal v súvislosti s poslednými prezidentskými voľbami v USA i evanjelický reportér Jim Wallis. Obrátením sa k americkému politickému spektru, či už k politickej pravici, alebo ľavici, vo svojej provokatívnej monografii God's Politics vyjasňuje spôsoby narábania v náboženským vyznaním a upozorňuje, že ani jedna strana si nesmie nárokovať monopol na morálku a spiritualitu. Predsa Boh nie je ani republikán, ani demokrat.

V súvislosti s jeho prácou a nostalgickými povzdychmi Bockenforda, reflektujúceho vytrácajúcu sa náboženskú dimenziu vo verejnom priestore či krehkosť sekulárneho štátu, sú práve Spojené štáty americké príkladom obrodenia náboženskej dimenzie v politickom živote. Tam sa usadil ekvivalent rousseauvho „občianskeho náboženstva“, kde je morálnou povinnosťou a vysoko cenenou hodnotou byť v politickom úrade spojený s transcendentom. Možno je to „občianske náboženstvo“, v ktorom by sme mali hľadať mocnú, stmelujúcu silu, o ktorej tak vo vzťahu k sekulárnemu štátu a k prekonaným dobám európskej histórie sníval Bockenford.

Tou druhou závažnou témou, rodiacou sa mimo sekulárnej západnej civilizácie, je moderný nacionalizmus, presnejšie náboženský nacionalizmus. Jej závažnosť sčasti úzko súvisí s hľadaním vnútorných základov moderného štátu, na čom skutočne moderný štát stojí, a toho, čo je súdržnou kvalitou jeho pretrvávania v čase. Sám európsky priestor dosiahol svoj styčný bod dejín na prelo-

štátovanie, že hoci popretřhané väzby náboženstva a politiky nemožno zoceliť, moderný nacionalizmus dokáže rovnako uspokojovať potrebu kolektívnej identity, morálnej autority a lojality voči niečomu, čo človeka presahuje.

Mark Juergensmeyer vo svojej knihe New Cold War? tak náboženstvo, ako aj nacionalizmus označuje príznačným pomenovaním „ideológie poriadku“. Predsa obe usporadúvajú svet do koherentnej jednoty, z ktorej rámcov môže jednotlivec čerpať svoju identitu, umožňuje prepojiť každodenné s výnimočným a legitimovať ako politický, tak sociálny poriadok. Pre ideálny stredoveký štát to bola nábožensko-politická jednota, ktorá zaručovala prirodzený poriadok behu sveta a chránila jednotlivca pred akýmkoľvek chaosom a vytrhnutím zo vzťahu k presahujúcim autoritám, pre dvadsiate storočie sa tým ochranným prostriedkom stal sentiment národnej patričnosti a sebaurčenia. Značná časť minulého storočia bola živá myšlienkou sekulárneho nacionalizmu ako niečoho univerzálne aplikovateľného a morálne ospravedlňiteľného. Lenže Juergensmeyer volá

Presvedčením náboženských aktivistov je, že tzv. west-toxikácia a zhubné prenikanie sekulárnej kultúry rozleptáva nielen prirodzenú dôveru k tradičným hodnotám, ale predovšetkým náboženský základ ich vlastných spoločností.

po niečom vážnejšom, čoho svedkami sme práve v prostredí nezápadneho sveta, a vyvracajúcom západné vnímanie a nazeranie na sekularizáciu.

Rozmach náboženského nacionalizmu v krajinách Afriky, Blízkeho a Stredného východu, otvorený protest voči sekularizmu a svetskej morálke či spôsobu západného života sú len fragmentmi duchovnej stálosti, ktorej tvár už viac-menej vyjadřila svoj postoj a energiu, neraz za prelievania krvi. Ba čo viac, odmietajú sa podriať se-

kulárnej liberálnej demokracii a jej oddeľovaniu politiky od náboženstva. Presvedčením náboženských aktivistov, členov nábožensko-nacionálnych hnutí je, že tzv. west-toxikácia a zhubné prenikanie sekulárnej kultúry rozleptáva nielen prirodzenú dôveru k tradičným hodnotám, ale predovšetkým náboženský základ ich vlastných spoločností. V prípade Juergensmeyerových tvrdení, čo je možné chápať aj ako protipól Bockenfordových formulácií, v náboženskom nacionalizme dochádza k uzmierneniu predtým nezmierniteľných sfér: tradičnej formy náboženstva a modernej politiky. Nie sme potom náhodou svedkami nového bipolárneho delenia sveta, kde na jednej strane zohráva svoju aktívnu úlohu sekularizácia a sekulárny štát a na druhej strane reštauрация štátov s náboženskými základmi a morálkou, plnou národných obrodenov a náboženských aktivistov? To, čo sa v európskom priestore počas dejín vyfabrikovalo ako trend vedúci k potlačeniu náboženstva do úzadia a odpredavania jeho predchádzajúcej sily na perifériu štátneho záujmu a privatej sféry, sa v prostredí náboženského nacionalizmu stáva nepochopiteľným prečinom či kultúrnou a náboženskou dekadenciou Západu.

Ak sa vrátíme k otázkam položeným na začiatku, odpoveď zostáva naďalej nejasná, no presvetľuje Bockenfordove myšlienky a dáva im nový rozmer. Či to bol boj o investitúru, náboženskú slobodu a tolerancia, alebo všeobecnejšie vnímaný proces sekularizácie, ktorá rozviazala ruky politicky emancipovaným jedincom od náboženského hávu

Mark Mocker

Pavel Mikiš, z cyklu Mesto 2005 – 2006

Londýnsky exil bez (západných) mýtov

▲ Martin D. Brown
▲ **Dealing with Democrats: The British Foreign Office and the Czechoslovak Emigrés in Great Britain, 1939 to 1945**
▲ Peter Lang 2006
▲ 418 strán
▲ 64 Euro

Prvou obeťou vojny je pravda. Nikto presne nevie, kto prvý prišiel s touto neustále omieľanou, ale predsa pozoruhodne výstižnou myšlienkou, dá sa však uplatniť nielen na všetky vojny „horúce“, ale aj na tú studenú, ktorá nás zmrazovala viac ako štyri desaťročia – a dali by sa nájsť argumenty, že ešte stále trvá. Z hľadiska historickej pravdy, ak niečo také vôbec existuje, sa vyznačovala aj tým, že množstvo udalostí rôzne interpretovali aj tí, ktorí sa ich zúčastnili na jednej strane barikády.

Namiesto faktov sa na povrch predierali ideologické interpretácie, z ktorých sa neskôr rodili nespochybné mýty. Britský historik Martin David Brown sa v knihe *Dealing with Democrats* podujal odstrániť mýty obklopujúce pôsobenie československej exilovej vlády v Londýne počas druhej svetovej vojny. Brownovu východiskovou tézou je, že kým v niekdajšom východnom bloku došlo k prehodnocovaniu dejín, víťazstvom uspokojený Západ sa svojich mýtov naďalej drží. Autor však nechce robiť arbitra, ktorý bude posudzovať, kto mal pravdu a kto sa mýlil. Namiesto toho upozorňuje na zjavne zavádzajúce teórie a pri sporných témach predostiera teórie obidvoch (a niekedy aj viacerých) strán.

Briti boli pragmatici Brown sa však zároveň netají tým, že publikácia je pohľadom na britsko-československé vzťahy z pohľadu britského ministerstva zahraničných vecí. V žiadnom prípade to však neznamená jednostranný pohľad na vec a ospravedlňovanie britských postojov. Skôr sa snaží hľadať vysvetlenia, prečo sa Británia v istých okamihoch zachovala tak, ako sa zachovala, hoci sa to československým politickým predstaviteľom

Pri hodnotení akéhokoľvek britského rozhodnutia smerom k Československu a neskôr k tomu, čo z neho ostalo, musíme brať do úvahy, že pre československých predstaviteľov doma i v exile bola Veľká Británia oveľa dôležitejšia ako Československo pre Britániu, ktorá mala v strednej Európe len pomerne obmedzené záujmy. Z tohto hľadiska je cenná kapitola o vzťahoch oboch krajín medzi dvoma svetovými vojnami. Čitateľ tak získava lepší prehľad o kontexte, na aký Británia a exilová vláda v rokoch 1939 až 1945 nadväzovali. V ňom sa opäť dôkladne prejavil chladný britský pragmatizmus. Počas mníchovskej krízy prevládala snaha vyhnúť sa vojne aj za cenu obetovania Československa. Dnes sa už pozeráme na Chamberlainove triumfálne mávanie Mníchovskou dohodou ako na jedno z najtragikomických dejstiev modernej histórie, ale v rokoch 1937 až 1938 bol appeasement mnohými vplyvnými politikmi považovaný za realistickú a potenciálne úspešnú stratégiu.

V tieni Mníchova

Z podtitulu knihy je jasné, že autor sa v prvom rade venuje udalostiam v rokoch 1939 až 1945, misii lorda Runcimana v Československu a samotným rokovaniam na mníchovskej konferencii však mohol venovať výrazne viac priestoru ako dve strany. Mníchov sa totiž stal zaklínadlom, ktoré Beneš a jeho ministri počas celej vojny používali na dosiahnutie svojich cieľov. Aj samotný autor sa v ďalších kapitolách obsiahle venuje tomu, aký vplyv mala Mníchovská dohoda na všetky neskoršie rokovania a vyjednávania, a preto je škoda, že čitateľov v tomto smere ponechal napospas vlastným vedomostiam alebo sekundárnej literatúre. Prekvapuje to najmä preto, že pri všetkých ostatných kľúčových témach knihy ponúka stručné, ale obsahovo hutné historické pozadie.

Naopak, silnou stránkou knihy *Dealing with Democrats* je pokrytie viacerých menej známych kapitol vzájomných vzťahov, ako aj to, že Martin David Brown nevidí britsko-československé vzťahy izolovane, ale berie na vedomie aj úlohu Sovietskeho zväzu, poľskej exilovej vlády a predstaviteľov antifašistických sudetských Nemcov pri tvorbe politiky Veľkej Británie smerom k Benešovej exilovej vláde, Protektorátu Čechy a Morava, ako aj slovenskému štátu. Na viacerých miestach upozorňuje, že britská vláda často čelila neprekonateľným dilemám, keď chcela plniť požiadavky svojich spojencov, tie si však priamo

Boj o uznanie

Pravdepodobne najdôležitejším politickým bojom Edvarda Beneša v Londýne bola snaha o oficiálne uznanie jeho exilovej vlády. Najväčšou prekážkou na ceste k nemu bolo, že zastupoval neexistujúci štát a navyše z funkcie prezidenta odstúpil krátko po podpísaní Mníchovskej dohody. Jeho pozícia tak bola výrazne ťažšia ako v prípade Poliakov. Práve na príklade Poľska, kvôli ktorému vlastne Británia do vojny vstúpila, Martin David Brown dokumentuje, že Československo bolo v rebríčku zahraničnopolitických priorít Londýna nižšie ako jeho severný sused. Ďalej pripomína, že Benešovej situácii nepomáhala ani to, že Británia v istom období uznávala štyri rôzne politické telesá zastupujúce Čechov a Slovákov – protektorátnu vládu v Prahe, vládu slovenského štátu, československé zastupiteľstvo v Londýne aj Českosloven-

napätia medzi Spojencami „bolo vždy nepravdepodobné, že by Benešova ambícia vytvoriť zahraničnú politiku „medzi Východom a Západom“ bola úplne úspešná, ale alternatíva, ako Poliaci zistili na vlastnej koži, mohla byť ešte horšia“.

Nemci, aj tí sudetskí

Značnú pozornosť venuje Brown aj otázke sudetských Nemcov, ktorá je ešte aj dnes škrnou na česko-nemeckých vzťahoch. Pripomína všeobecne známy fakt, že existujú dva základné výklady povojnových udalostí. Podľa jednej išlo o odsun, prípadne presídlenie etnických Nemcov. Podľa druhej to bolo násilné vyhnanie. Brown podotýka, že na Západe sa dodnes väčšina historických výkladov pridrižiava nemeckej interpretácie a ignoruje aj najnovšie poznatky, ktoré vrhajú na tieto udalosti nové svetlo.

Pri hodnotení akéhokoľvek britského rozhodnutia smerom k Československu a neskôr k tomu, čo z neho ostalo, musíme brať do úvahy, že pre československých predstaviteľov doma i v exile bola Veľká Británia oveľa dôležitejšia ako Československo pre Britániu, ktorá mala v strednej Európe len pomerne obmedzené záujmy.

ský národný výbor, ktorý bol zárodkom exilovej vlády. Za povšimnutie tiež stojí, že Londýn počas vojny vo vzťahu k Československu zväčša len reagoval na podnety exilovej vlády. Jedinou vlastnou iniciatívou britskej vlády bola snaha presvedčiť amerického generála Dwighta Eisenhowera, aby oslobodil Prahu a neprenehchal túto poctu Sovietom – a ani tá nevyšla.

Samotný Beneš dosahoval svoje ciele krok po kroku. Jeho vlastné schopnosti aj vývoj vojny viedli k tomu, že návrhy, ktoré v istých fázach vyznievali ako nerealistické, sa nakoniec ukázali ako prijateľné. Podľa Browna bolo Benešovou silnou stránkou, že si dokázal udržiavať relatívne dobré vzťahy s Londýnom aj Moskvou. Vyhol sa tak osudu poľskej exilovej vlády, ktorej väčšina členov sa už nikdy do Poľska nevrátila. Brown tiež vyvracia teóriu antikomunistických emigrantov, ktorí po vojne tvrdili, že Benešova spolupráca so Sovietskym zväzom viedla neskôr ku komunistickej vláde v Československu. Podľa neho v kontexte rastúceho

Za podstatný považuje fakt, že hoci Beneš prvý raz verejne hovoril o možnosti odsunu Nemcov z Československa, respektíve ich presunu v rámci Československa v januári 1940, britskí akademici sa touto otázkou v oveľa širšom európskom kontexte zaoberali už na jeseň 1939. Na túto tému spracovali niekoľko dokumentov, ktorých spoločným znakom bol záver, že takéto „transfery“ sú možné (existovalo na to niekoľko historických precedensov z Balkánu), ale na ich uskutočnenie bude nevyhnutná medzinárodná spolupráca. Vďaka nej sa malo zabrániť rôznym excesom zo strany pomstychtivého obyvateľstva. To, že v mnohých prípadoch sa situácia vymkla spod kontroly, je už iná história. Brown sa však neuchyľuje k tomu, aby robil Benešovi advokáta, a poznamenáva, že obrat v britskom postoji k sudetským Nemcom medzi rokmi 1938 až 1945 bol priamym výsledkom Benešových politických machinácií. Rovnako upozorňuje aj na fakt, že samotný odsun určite nebol usporiadaný a ľudský. Len

málo historických udalostí je tak čierne-bielych, ako by si to niektorí želali.

Heydrich, Lidice a povstalci

Žiadna kniha o československom odboji počas druhej svetovej vojny by nebola úplná bez kapitoly o atentáte na zastupujúceho ríšskeho protektora Reinharda Heydricha. Napísali sa o ňom desiatky kníh, nakrútilo množstvo filmov, a napriek tomu neprestáva fascinovať. Ani po 65 rokoch nie je celkom jasné, kto s myšlienkou zabiť Heydricha prišiel. Už samotná príprava operácie bola utajovaná z oboch strán a autor knihy pripomína, že nielenže o nej väčšina emigrantov v Británii ani členov odboja v Protektoráte nevedela, ale po akcii sa k nej nikto nehlásil. Ani Benešova vláda, ani domáci odboj, ani britský úrad pre špeciálne operácie.

Pre československý exil aj domáci odboj to bolo veľké propagandistické aj politické víťazstvo, ale veľmi rýchlo vykúpené ohňom vypálených Lidíc a Ležákov a krvou ich popravených obyvateľov. Svet bol nacistickou brutalitou natoľko šokovaný, že americký minister vojenského námorníctva Frank Knox vyhlásil: „Ak sa nás budúce generácie spýtajú, za čo sme v tejto vojne bojovali, rozpovie im príbeh Lidíc.“ Na prvý pohľad paradoxne, najväčšia spoločná britsko-československá akcia viedla k zhoršeniu spolupráce na úrovni tajných služieb a vojenskej pomoci. Dôvodov bolo niekoľko, ale pre budúcnosť bolo dôležité, že Úrad pre špeciálne operácie neskôr nedokázal účinne podporiť Slovenské národné povstanie ani Pražské povstanie.

Podľa Browna si britské úrady uvedomovali politický význam takejto podpory, ale zároveň realisticky zhodnotili logistické problémy. O ich bezmocnosti svedčí aj neschopnosť zachrániť vlastných agentov, ktorí ostali na slovenskom území po potlačení SNP. Autor opäť zdôrazňuje potrebu poslať na smetisko dejín nielen komunistickú dezinterpretáciu udalostí (všetky zaslúhy patrili komunistom, za zlyhanie mohli buržoázne živly a ich západní spojenci), ale aj obľúbenú teóriu západných historikov a československých emigrantov, že zlyhanie SNP bolo cieľom Sovietov, podobne ako v prípade Varšavského povstania. Dodáva, že obidve interpretácie sa riadili viac ideológiou autorov ako objektívnym hodnotením historických dôkazov.

Kniha *Dealing with Democrats* je svojou obsahovou pestrosťou a na odbornú publikáciu sviežim štýlom nepochybne prínosom pre historiografiu britsko-československých vzťahov. Venuje sa totiž kontroverzným a boľavým témam s nadhľadom, bez zbytočných emotívnych výlevov na jednu či druhú stranu. Jej dostupnosť širšej verejnosti však zrejme značne obmedzí mimoriadne vysoká cena.

Tomáš Mrva

Silnou stránkou knihy je pokrytie viacerých menej známych kapitol vzájomných vzťahov, ako aj to, že autor nevidí britsko-československé vzťahy izolovane, ale berie na vedomie aj úlohu Sovietskeho zväzu, poľskej exilovej vlády a predstaviteľov antifašistických sudetských Nemcov pri tvorbe politiky Veľkej Británie smerom k Benešovej exilovej vláde, Protektorátu Čechy a Morava, ako aj slovenskému štátu.

ani radovým občanom nie vždy páčilo. Zrejme najlepšie to vystihuje citát: „Britská politika sa mohla často zdať poznačená predsudkami, ale rozhodnutia sa prijímali bez zlého úmyslu.“ Pre nás, ktorí sme odchovaní na teórii (alebo je to tiež iba mýtus?) Mníchovskej zrady, to môže zníť až brutálne pragmaticky a necitlivo, ale taká je britská zahraničná politika – už niekoľko storočí.

protirečili. Ak vezmeme do úvahy nepriaznivú situáciu, v akej Edvard Beneš do Londýna prišiel, dosiahnuté výsledky jeho vlády naznačujú, že v diplomatickej obratnosti a pragmatike za Britmi priveľmi nezaostával. Skôr naopak, pretože často sa mu podarilo zvrátiť ich negatívny postoj k jeho návrhom a iniciatívam a navyše vyšachovať a marginalizovať svojich politických protivníkov.

Barbara Nowak, bez názvu, 2006

Hviezdne hodiny historiografie

- ▲ Jan Tesař
- ▲ Traktát o „záchrane národa“
- ▲ Triáda 2006
- ▲ 381 strán
- ▲ 559 Sk

Kniha svojírázneho českého historika Jana Tesařa je veľmi zaujímavou, čitateľsky pútavou a invenčnou lektúrou nielen pre svoj obsah, ale aj pre jej mravné poslanstvo. Má výpovednú hodnotu jednak z hľadiska vlastnej témy, ktorú autor v nej spracúva, jednak z aspektu doby, v ktorej texty vznikali, boli zverejnené a vzápätí zakázané, resp. niektoré ani v čase svojho vzniku nemohli byť vôbec publikované. Pohnuté osudy mal aj ich autor, nekonvenčný, niekedy azda až trochu kontroverzný historik, ktorý za svoje profesionálne i občianske postoje zaplatil nielen stratu zamestnania, ale aj osobnej slobody (väznením) a nakoniec vypudením do emigrácie. Jan Tesař patril k tej pomerne početnej plejáde českých i slovenských historikov, zaoberajúcich sa hlavne dejinami 20. storočia, ktorí od polovice šesťdesiatych rokov čoraz dôraznejšie a smelšie prerážali ideologické i mocensko-politické bariéry vládnucej moci pri jej reglementácii a „riadení“ spoločenských vied. Pre českú a slovenskú historiografiu to boli takpovediac hviezdne roky profesionálneho i občianskeho vzopätia, ktoré prinieslo vynikajúce, v niektorých smeroch azda doteraz neprekonané výsledky poznania našich najnovších štátnych, resp. národných dejín z hľadiska ich kritickéj sebareflexie.

Tá sa prejavila osobitne pri rozpracúvaní dejín slovenskej a českej protifašistickej rezistencie, nielen z úzkeho pohľadu vlastného odboja, ktorý bol niekedy interpretovaný až príliš zjednodušene a jednostranne, ale aj – a hlavne – z pohľadu jednotlivých vrstiev českej a slovenskej spoločnosti. J. Tesař bol jedným z členov širokého kolektívu Československého výboru pre dejiny protifašistického odboja, ktorý pripravoval imponantnú trojdielnu monografiu. Z nej sa podarilo zrealizovať len stručnú „maketu“, resp. sériu neperiodicky vychádzajú-

ré prinajmenšom o viac ako dvadsať rokov predbehli súdoby vývoj českej a slovenskej historiografie, a akoby signalizovali očakávané spoločenské i politické zmeny. Celý tento nádejný projekt, organicky zapadajúci do vývojových trendov modernej európskej historiografie, bol však nástupom tzv. normalizácie násilne prerhnutý, publikovanie textov zastavené, autorský kolektív rozohnaný, profesijne ostrakizovaný a občiansky perzekvovaný. Všetkými týmito peripetiami prechádzal aj Jan Tesař, ktorý sa práve vtedy zaoberal v prvom rade výskumom českej spoločnosti, jej jednotlivých politických, kultúrnych, hospodárskych i náboženských elít v čase tzv. druhej (pomníchovskej) Česko-slovenskej republiky, no hlavne počas okupácie. Bolo prirodzené, že autor sa pritom nemohol vyhnúť takým citlivým otázkam, ako bol fenomén oportunistu, zbabelosti, kolaborácie, hľadania, zdôvodňovania a ospravedlňovania politiky menšieho zla atď. Výskum uvedených javov privádzal autora niekedy k veľmi tristným poznatkom o „nehrdinskom“ postoji českej spoločnosti. J. Tesař však lacno nementoruje, ale snaží sa hľadať príčiny daného stavu. Svoje práce písal a časopisecky zverejňoval (najčastejšie v odborných periodikách Historie a vojenství, Dejiny a súčasnosť) v čase, keď „veľký brat“ z Moskvy stupňoval svoj nátlak na svojho dôležitého stredo-európskeho satelita, čo vyústilo 21. augusta 1968 do vojenskej intervencie a následnej okupácie Československa. Tento fakt pridal Tesařovým textom, autorom samotným zrejme neočakávanú, aktuálnosť a údernosť. Preto treba privítať, že Tesařove texty roztrúsené po časopisoch sa po tridsiatich šiestich rokoch dostávajú pred čitateľa v pôvodnej podobe, zhromaždené v jednom zväzku. Navyše sú opatrené dodatočnými Tesařovými vysvetľujúcimi informáciami poznámkami a doplnkami.

Tesařova kniha pozostáva zo štyroch obsiahlych, tematicky na seba naväzujúcich, resp. navzájom sa prelínajúcich štúdií, ktoré sa týkajú prvého obdobia nacistickej okupácie českých krajín (roky 1939 až 1941). Ich radenie za sebou nedodržiava prísny chronologický princíp. Autor necháva čitateľovi nazrieť aj do svojej „tvorivej dielne“, keď rekonštruje a osvetľuje jednotlivé dejinné udalosti, procesy, fakty a osobnosti z rôznych pohľadov, keď dopĺňa a koriguje vlastné poznatky, serióznymi argumentmi polemizuje s niektorými názormi svojich ko-

vojenskej po civilnú nemeckú správu), analyzuje politiku českej protektorátnej vlády, resp. národného súručenstva a práve na ich príklade poukazuje na nebezpečenstvo postupnej totalizácie verejného života, ktorá navonok prebiehala ako zápas o národnú jednotu, o udržanie si určitých autonómnych práv voči nátlaku okupantov. Skúma veľmi neistú, vágnu a ľahko prekročiteľnú hranicu medzi tzv. politikou „záchrany národa“ a otvorenou či skrytou kolaboráciou s okupantom. Upozorňuje a argumentmi zdôvodňuje fakt, že spomínaná politika „záchrany národa“, resp. menšieho zla bola pre českú spoločnosť, pre jej mravný charakter omnoho nebezpečnejšia ako tie radikálno-fašistické skupiny, ktoré sa otvorene hlásili ku kolaborácii s okupantom a celkom prebrali jeho ideológiu. Veľmi inšpiratívne sú aj autorove postrehy o postoji hlavných kresťanských cirkví k politickej a spoločenskej

Aloisa Eliáša. Aj v tejto „personálnej“ rovine sa ponúka veľa komparácií so Slovenskom v rokoch druhej svetovej vojny, resp. s ČSSR po roku 1968.

Pri výskume stavu českej spoločnosti v čase okupácie sa autor neuspokojil iba s exploatáciou tradičných (archívnych) prameňov, ale hojne využil aj iné, navonok druhoplánové materiály, najmä z oblasti umeleckej tvorby, ktoré, žiaľ, dejepisci dosť často obchádzajú, nevenujú im patričnú pozornosť. J. Tesař sa tomuto neuhu vyhol, ba naopak, veľmi efektívne ho využil. Obrátil sa k slovesnej, dramatickej, výtvarnej i hudobnej tvorbe, ktorá svojím spôsobom v tom čase (ako vždy v období neslobody) supluje politické úlohy národnej reprezentácie – pokiaľ možno ešte v legálnej tvorbe, využívajúcej tu „ezopovský jazyk“ a symboly, no potom čoraz častejšie aj ako vedomá či nevedomá súčasť ideológie a aktív jednotlivých smerov rezistentného

Tesař sa nemohol vyhnúť takým citlivým otázkam, ako bol fenomén oportunistu, zbabelosti, kolaborácie, hľadania, zdôvodňovania a ospravedlňovania politiky menšieho zla atď., no lacno nementoruje, ale snaží sa hľadať príčiny daného stavu.

situácii v českých krajinách v prvých dvoch rokoch nemeckého okupačného režimu. Väčšinu týchto modelových situácií bolo a je možné prirovnať jednak k vtedajšiemu politickému vývoju I. Slovenskej republiky, jednak k situácii, ktorá nastala v Československu po 21. auguste 1968 a nakoniec viedla k tzv. normalizačnému procesu. Na uvedenom pôdoryse Tesař skúma, bez toho, aby obviňoval či obhajoval, ľudsky tragických protagonistov vtedajšej českej protektorátnej politiky – hlavne prezidenta Emila Háchu a premiéra

hnutia. V tomto smere mal i po celý čas trvania okupácie veľmi dôležitú funkciu aj český historizmus, ktorý sa síce neubrnil a v daných podmienkach sa ani nemohol ubrániť (protine-meckému) nacionalizmu, no objektívne zohrával – podobne ako umelecká tvorba – dôležitú úlohu pri udržiavaní morálneho stavu českej spoločnosti. Autor však zároveň upozorňuje aj na tzv. kolaborantský historizmus, ktorý mal priviesť národné spoločenstvo k poznaniu, že okupácia českých krajín nacistickým Nemeckom je nielen

výrazom mocenského rozloženia síl v strednej Európe, ale aj logickým výsledkom predchádzajúceho historického vývoja. Mala sa tu realizovať šablóna, ktorú vládnuca politická moc tak často a s obľubou používa, keď ju formuluje do frázy: Už história dokázala, že...

Z hľadiska nášho domáceho čitateľa, okrem už spomínanej, priam vnučujúcej sa komparácie s vývojom na Slovensku po roku 1939, sú zvlášť zaujímavé aj tie pasáže Tesařových štúdií, ktoré sú venované predstavám českých odbojových elít o Slovensku po obnovení Československej republiky, resp. pri nejakom inom štátoprávnom usporiadaní česko-slovenských vzťahov. Záverečné pasáže knihy napísal jej autor už v úplne nových spoločenských podmienkach v roku 2002, keď už vlastne ani nepôsobil v oficiálnych štruktúrach českého dejepisectva. Stal sa v ňom akýmsi „osamelým bežcom“ s originálnymi, zväčša veľmi kritickými postojmi k svojim kolegom, ako aj k novým politickým elitám na Slovensku. Obsahom týchto pasáží je opis situácie, v ktorej sa štúdie uverejnené v recenzovanej knihe rodili, informácia o práci, postavení a tristných osudoch Československého výboru pre dejiny protifašistického odboja a jeho pracovníkov. Aj z tejto stránky dostávajú Tesařove texty charakter dobového dokumentu.

Každopádne však Tesařova kniha s veľmi príznačným názvom je pre vnímavého čitateľa (a ktorý čitateľ sa už nepovažuje za vnímavého?!) veľmi príjemným a inšpiratívnym zážitkom. Nie je to totiž kniha na jedno prečítanie, ale k jej textom, vďaka ich forme a hlavne obsahu, sa možno vracaf nielen s túžbou poznať našu minulosť, ale občas o nej aj premýšľať a kriticky ju reflektovať. Nič lepšie odborná historická spisba nemôže ponúknuť

Ivan Kameneč

Pavel Mikiš, z cyklu Mesto 2005 – 2006

Pre českú a slovenskú historiografiu boli 60. roky 20. storočia, takpovediac hviezdne roky profesionálneho i občianskeho vzopätia, ktoré prinieslo vynikajúce, v niektorých smeroch azda doteraz neprekonané výsledky poznania našich najnovších štátnych, resp. národných dejín z hľadiska ich kritickéj sebareflexie.

cich akýchsi interných spravodajov pod názvom Odboja a revolúcie. Na ich stránkach jednotliví autori (nielen historici) publikovali výsledky svojho výskumu, dobové dokumenty a objavovali sa tu aj dovtedy neznáme, resp. zamlčované osobné spomienky účastníkov a súčasníkov udalostí z rokov 1938 až 1945. Nie je preto prekvapením, že tieto tlačoviny sa stali v čase normalizácie prohibítnou literatúrou, no pre skutočných historikov bol odboj vynikajúcim, aj keď čoraz ťažšie dostupným pramenným materiálom. Na pôde spomínaného Československého výboru protifašistického odboja sa viedli neobvyčajne plodné debaty a polemické diskusie. Bola to akási „faustovská čarodejnica dielňa“ tvorivých nekonvenčných nápadov, smelých myšlienkových výbojov, inšpirácií, kto-

legov. Spomínaným spôsobom akoby nenásilne vtáhol vnímavého čitateľa do opisovaných dejov, ponúkal mu vysvetlenia i hypotézy, „znepokojoval“ ho, vyvolával v ňom pochybnosti, otázky a záujem o hľadanie racionálnych vysvetlení. Okrem vlastného poznávacieho prínosu Tesařových štúdií je, podľa môjho názoru, toto vari najpozitívnejšia, najinšpiratívnejšia stránka zborníka.

Opisovať obsah reeditovaných Tesařových textov by bolo zbytočné, lebo tvoria jeden tematicky zovretý, no myšlienkovito otvorený súbor. Ako červená niť sa nimi tiahne úsilie rekonštruovať postoje českej spoločnosti v čase okupácie českých krajín, v prvom období tzv. Protektorátu Čiech a Moravy. Autor svoje závery robí na pozadí formovania sa okupačných štruktúr (od

Stane sa Európa globálnym ekonomickým múzeom?

- ▲ Kompendium der Soziallehre der Kirche
- ▲ Herder 2006
- ▲ 543 strán
- ▲ 14,90 Euro

- ▲ Ulrike Fokken
- ▲ So geht's, Deutschland!
- ▲ Knauer 2006
- ▲ 244 strán
- ▲ 12,95 Euro

- ▲ Wolfgang Münchau
- ▲ Das Ende der Sozialen Marktwirtschaft
- ▲ Hanser 2006
- ▲ 231 strán
- ▲ 19,90 Euro

V súčasnosti sme svedkami paradigmatickej zmeny na medzinárodnej ekonomickej scéne. Jej prvé lastovičky sa zjavili na obzore v polovici 90. rokov uplynulého storočia. V poslednom čase nabralo preklopenie hospodársko-politických koordinátov na obrátkach.

Súčasne s rozpadom východného bloku sa neuveriteľne rýchlo rozšíril ďalší trend – globalizácia. Pomohla viac-menej odbúrať hospodárske bariéry medzi jednotlivými štátmi a regiónmi. Národné hranice začali pre internacionálne operujúce firmy čoraz viac strácať na význame. Nielen čo sa týka odbytu produktov, ale najmä čo sa týka výrobných nákladov. Tovarové a surovinové trhy sa do veľkej miery otvorili. Západné podniky začali presúvať časti výroby do lacnejšieho zahraničia. A firmy predovšetkým z Ázie zatrubili do nemilosrdného konkurenčného boja. Najskôr vytlačili európske a americké podniky z odbytových trhov prostredníctvom neslýchane nízkych predajných cien. Následne prešli na druhú fázu: začali pozvoľna (ale veľmi sys-

tematicky!) samy produkovať kvalitné výrobky, čím pomaly, ale isto oberajú západných konkurentov o jednu z posledných komparatívnych výhod.

V tieni globalizačného procesu sa do čela svetového ekonomického pelotónu predrali dve nové mocnosti. Čína a India rastú nevídaným tempom. Razantnou rýchlosťou dobiehajú desaťročia (ba stáročia) hospodárskeho zaostávania za dynamickým Západom. Rozdeľujú si pritom svetový trh: Čína sa špecializuje na „hardvér“, teda na fyzické, hmatateľné produkty, či už

z lacného rožku alebo tovar z moderných fabriek (nezriedka postavených s pomocou západných firiem). India sa zase v globálnom meradle špecializuje na „softvér“. Vzhľadom na skutočnosť, že ako bývalá britská kolónia nepozná na rozdiel od Číny v angličtine nijaké jazykové zábrany a disponuje takisto pomerne sofistikovaným vzdelávacím systémom, zameriava sa primárne na to, aby sa stala celosvetovou „programátorskou dielňou“, čo sa jej, pravdupovediac, aj úspešne darí.

Cenová priepasť voči Západu, ako aj celková ekonomická a sociálna zaostalosť sú pritom také veľké, že potrvá veru ešte poriadne dlho, kým sa títo noví ázijskí giganti začnú borit s údajnými „problémami blahobytu“ a la ekológia, aké majú dnes priemyselne vyspelé demokracie. Výnimkou je azda demografický vývoj, ktorý sa zdá najmä v Číne akútnou hospodársko-politickou rozbúškou prvého stupňa.

Medzisúčet: Západ, Európa a Amerika čelia dejinne jedinečnej hospodársko-politickej výzve. Zatiaľ čo Spojené štáty si túto výzvu nielen uvedomujú, ale usilujú sa jej aj aktívne vzdorovať, pohľad na Európu je pomerne skľučujúci. A nezávislého pozorovateľa môže priam premôcť depresia, keď uprie zrak na Nemecko ako na dominantnú ekonomiku na starom kontinente. Vedúci zahranično-politickej redakcie mienkotvorného nemeckého denníka Frankfurter Allgemeine Zeitung Klaus Dieter Frankengerber napísal, že istý bývalý brazílsky minister financií raz v malom diskusnom kruhu nadhodil nasledujúcu tézu, ako bude vyzeráť svet v budúcnosti: Čína bude dielňou, India kanceláriou, Spojené štáty nákupným centrom, Latinská Amerika (v dôsledku nevyvozditeľnej a populistickej politiky) cirkusom a Európa – múzeom. A Frankengerber dodal, že voči tomuto prímeru sa nevzniesli žiadne námietky.

Hrozí nám, obyvateľom starého kontinentu, osud akýchsi glaciálnych reliktov, usilovne fotografovaných zvedavými ázijskými turistami? Zmierili sme sa so stoickým pokojom blahobytného mastodonta s tým, že náš kontinent sa stane miestom spomienok na dávnu a chýrnu minulosť, že bude cieľom návštevníkov – najmä z Ázie – s cieľom spoznať chátrajúcu či dokonca schátranú civilizáciu bez akejkoľvek životodarnej šťavy a výdatne si ju odofotografovať? Niektorí možno áno, mnohí však nie.

Sociálno-politický chvost a hospodársko-politický pes Medzi nich patrí napríklad Wolfgang Münchau, renomovaný nemecký publicista a stĺpčiar denníkov Financial Times a Financial Times Deutschland. Pred časom mu vyšla kniha s provokujúcim názvom Koniec sociálneho trhového hospodárstva. Jeho základná téza je pritom mimoriadne jednoduchá: Nemeckí politici podávajú

Nemecko súrne potrebuje nový ekonomický systém, ktorý by vstrelbal a (v rámci možností a schopností) aktívne prispieval ku globálnym hospodárskym zmenám – a nestaval by sa im donkichotsky do cesty. Systém, ktorý by uvoľnil priestor pre trhové sily, ktorý by preťal štátno-byrokratické liany, tesne obopínajúce všetky hospodárske subjekty: ako podnikateľov, tak aj zamestnancov. Systém, ktorý by nemeckým pracovníkom takpovediac podal pomocnú ruku tým, že by umožnil vznik nových, dobre platených zárobkových možností, systém, ktorý by prednostne rozširoval manévrovací podnikateľský priestor v dosiaľ treťouhodne zanedbávanom sektore služieb a ktorý by – aspoň jeden konkrétnejší príklad za mnohé – definitívne zatočil s verejnoprávnou a štátnou dominanciou v bankovom sektore.

Desaťročia neustáleho rozdávania sociálnych „darčiek“ v Nemecku a nepretržité stúpajúceho blahobytu však nastolili situáciu, keď zásahy do sociálnej siete sú pre špičkových politikov do veľkej miery predzvesťou volebnej porážky.

Nemecký systém sociálneho zabezpečenia je podľa Münchaua principiálne v poriadku. Obyvatelia by mali byť v každom prípade poistení proti zásadným životným rizikám, povedzme chorobe, starobe či nezamestnanosti – o tomto niet sporu. Možno, pravda, debatovať o rozsahu a obsahu jednotlivých štátnych sociálnych systémov, ako aj o výške ich financovania, nie však o ich opodstatnenosti. Na vysoko civilizovaný systém štátneho sociálneho zabezpečenia je, samozrejme, potrebný dynamický a pulzujúci hospodársky systém. Sociálny systém by sa teda mal prispôbovať veľkosti a výkonnosti ekonomického systému – a nie naopak, ako sme toho svedkami v súčasnom Nemecku. Wolfgang Münchau plasticky opisuje súčasnú situáciu: Sociálno-politický chvost nesmie v nijakom prípade vtrpieť hospodársko-politickým psom!

Nemeckí politici si toto samozrejme veľmi dobre uvedomujú. Desaťročia neustáleho rozdávania sociálnych „darčiek“ v dôsledku nepretržitého stúpajúceho blahobytu však nastolili situáciu, keď zásahy do sociálnej siete sú pre špičkových politikov do veľkej miery predzvesťou volebnej porážky. Presvedčili sa o tom Helmut Kohl v roku 1998 a jeho kancelársky následník Gerhard Schröder v roku 2005. Oba sa usilovali okresať sociálne systémy a „odmenou“ za ich reformnú snahu bola strata mocenského žezla. Podobnú skúsenosť má ešte v živej pamäti súčasná kancelárka. Angela Merkelová sa predvlani profilovala v predvolebnom boji ako neúprosná liberálna reformátorka – a nechýbalo veľa, aby Kresťanskodemokratická únia prehrala voľby na celej čiare. Voliči, zmietajúci sa medzi vedomím reformnej nevyhnutnosti a strachom pred stratou útulnej sociálnej siete, sa rozhodli podľa motta: aj vlk syty, aj ovca celá. Z volieb napokon zvíťazila veľká koalícia kresťanských a sociálnych demokratov.

Aj z tohto dôvodu nemožno v Nemecku očakávať reformný ohňostroj a la Slovensko za Dzurindu a Mikloša. Nemecko je takpovediac obrovský za oceánym parník, ktorý môže zmeniť svoj smer pozvoľnými manévrami. A takéto manévry má teraz pred očami Angela Merkelová. Najzjavnejším príkladom je reforma systému zdravotného poistenia, ktorá stojí v znamení úporného zákulisného pasovania ako vládnych strán, tak aj zákulisného boja všemožných záujmových skupín. Dôvod je jednoduchý: Merkelová stojí síce

na kapitánskom mostíku, nemá však výlučné šéfovské kompetencie; polovica posádky a dôstojníckeho zboru sú v rámci veľkej koalície sociálni demokrati, ktorí na jednej strane uznávajú reformné potreby, na strane druhej času na čas šliapu na brzdu. Výsledkom je – haškovsky povedané – mierny pokrok v mediách čo najväčšieho zachovania sociálnej siete.

Učiť sa nielen z vlastných chýb, ale aj z úspechov iných štátov Toto však v dnešnom, razantne sa meniacom svete nestačí. Sociálne trhové hospodárstvo nemeckej proveniencie už totiž nie je exportným šlágram nemeckých politikov a žiarivým vzorom pre mnohé štáty na všetkých piatich kontinentoch. Skôr naopak – Nemecko sa stalo nielen „chorým mužom Eu-

ropy“, ako raz napísal britský týždenník The Economist. Nezriedka dokonca slúži ako odstrašujúci príklad, ako si politici a obyvatelia pohodlne (a hlavne prídľho!) hovejú na ťažko nadobudnutých vavrínoch a zabúdajú, že k nim prišli tvrdou, namáhavou prácou.

Nemeckí politici musia otočiť garde. Musia si nielen a priori uvedomiť reformnú nutnosť, ale aj vstúpiť si do svedomia: chlapy priznať, že zaspali dobu, že ich predbehli mnohé štáty – a zobrať si z nich príklad. Ulrike Fokkenová uverejnila knihu s bojovým názvom Takto to ide, Nemecko! a výrečným podtitulom Čo sa môžeme naučiť od svojich susedov. Poobzerala sa pritom „iba“ po starých a nových členských štátoch Európskej únie.

Ohľadom Slovenska sa s veľkým uznaním vyjadruje o rovnej dani z dielne bývalej Dzurindovej koalície pravého stredy. Na Rakúsku jej imponuje, ako naši susedia oslobodili pracovný trh od byrokratických obručí, pričom zamestnanci a zamestnávateľia si znovu do veľkej miery vydobyli suverenitu nad pracovnými vzťahmi. Viedenská koalícia pod taktovkou ľudovca Schüssela pritom v nijakom prípade nerozstrihala sociálnu sieť, ale naďalej podávala pomocnú ruku spoluobčanom, ktorí sa dostali do ozajstnej hmotnej núdze. Írsko je pre ňu dôkazom, k akému mohutného hospodársko-politickému rozmachu môže dôjsť, ak politici uvoľnia priestor trhovým silám – za zachovania relatívne nízkej mzdovej úrovne obyvateľstva a súčas-

ne šikovým využitím eurofondov na ozaj racionálne a ekonomicky a sociálne podložené projekty. Veľký dojem na ňu takisto spravila talianska vynaliezavosť. Tamojší poľnohospodári už dávnejšie správne vycítili, že v EÚ sa bude klásť zvýšený dôraz na biovýrobky. A tak mnohí talianski poľnohospodári presedli z klasického na ekologické pestovanie svojich plodín – s neutíchajúcou bruselskou subvenčnou podporou. Týmto si zachovali nielen svoje živobytie, ale môžu mať dokonca dobrý pocit, že prispievajú k zlepšeniu stavu životného prostredia, teda minimálne, že ho svojimi agrárnymi aktivitami aspoň priveľmi nezaťažujú.

Fokkenová nástojčivo preovára nemeckým politikom do duše. Prízvukuje, že nemajú jednoducho kopírovať úspešné recepty svojich eurosusedov, pretože každý štát si musí ušit' svoj vlastný hospodársko-politický odev, ktorý mu najlepšie pristane. Na druhej strane však nesmú politici (a to nielen v Nemecku) ignorovať všeobecné platné trhové zákony, ktoré sú absolútnym základom úspešného zahovvania a zvyšovania blahobytu obyvateľstva.

Trh nie je všetko Z iného pohľadu sa na trhové hospodárstvo pozerá katolícka cirkev. Pred časom vydala Pápežská rada pre spravodlivosť a mier Kompendium sociálnej nauky cirkvi. Ide o všeobjímajúci sumár náhľadov Vatikánu na sociálnu a hospodársku politiku, zahŕňajúci nielen všetky doterajšie pápežské encykliky a príslušné pasáže Katechizmu, ale aj ďalšie relevantné pohľady katolíckej cirkvi na túto kľúčovú problematiku pozemského života.

Kompendium neponúka konkrétne modely sociálnej organizácie spoločnosti. V prvom rade chce nastoliť etické kritériá, ktoré by boli platné pre celé ľudstvo s cieľom docieľiť verejné blaho pre každého človeka. Zdôrazňuje sice nutnosť jestvovania trhu a súkromného vlastníctva pre vývoj spoločnosti. Podčiarkuje však „sociálnu povinnosť súkromného vlastníctva“, teda povinnosť každého podnikateľa starať sa nielen výlučne o svoje vlastné blaho, ale aj o blaho svojich zamestnancov. Inak povedané, princíp slobody každého jednotlivca – kam sa ráta aj sloboda podnikania na slobodnom trhu – musí byť úzko previazaný s princípom starostlivosti o verejné blaho, o stieranie sociálnych nerovností, ako aj so zodpovednosťou (etickou, mravnou) každého jednotlivca voči celej spoločnosti. Práca a kapitál by nemali stáť zoči-voči ako nezmieriteľné protipóly, ale mali by sa navzájom dopĺňať.

Do Kompendia sociálnej nauky cirkvi by sa mali začítať nielen nepolepšiteľní zástancovia socialistických myšlienok (odenyých v súčasnosti do moderných kvázitrhových hábov), ale aj urputní nadšenci neoliberalnej ideológie, všeobecne vyzdvihujúci trhové vzťahy do nebies a napospol zatracujúci sociálne vládne opatrenia do pekiel – kam veru ani jedny, ani druhý v nijakom prípade nepatria. Nielen v Nemecku a celej Európe – a nielen podľa katolíckej cirkvi.

Ján Šalgovič

Pavel Mikiš, z cyklu Mesto 2005 – 2006

Chemický koktail rodovej nerovnosti

- ▲ Hartmut Karsten
- ▲ Ženy – muži. Genderové role, jejich původ a vývoj
- ▲ Preklad Petr Babka
- ▲ Portál 2006
- ▲ 183 strán
- ▲ 359 Sk

V presvedčení, že potrebujeme úradu pre rodovú rovnosť sa ani nezamýšľame nad tým, že rodová rovnosť doslova znamená rovnosť oboch ľudských rodov, čo implikuje rovnakosť, totožnosť, uniformnosť. V takomto prípade by sme v reprodukčnej biológii skončili. Rodovou rovnosťou však nechceme vstupovať do biologickej podstaty, pohlavné rozdiely sa snažíme striktno odlišovať od rodových rozdielov. Učíme sa vnímať pohlavné rozdiely ako biologicky podmienené genetické, anatomické a fyziologické dimorfne charakteristiky a rodové rozdiely chápať ako výraz sociokultúrnych odlišností medzi mužmi a ženami v správaní a myslení. Predkladáme rodové odlišnosti ako tie, ktoré vytvára kultúra zo surového materiálu, ktorému hovoríme pohlavie. Rozdiely v telesnej stavbe dospelých mužov a žien sú na prvý pohľad zjavné a viditeľné „voľným okom“, rozdiely v stavbe a organizácii mozgu už ako zjavné nevnímame, lebo mozog sa nezvykne odhaľovať, nevystavuje na obdiv svoje závitky a aktivity.

Fyziológia človeka je krásna veda, ktorá zdôvodňuje opodstatnenosť anatómie každého orgánu a každého systému v záujme optimálneho fungovania ľudského organizmu ako živej sústavy. Aby všetko fungovalo fyziologicky, bezchybne, musí sa zachovať vnútorná rovnováha prezložitých dejov, ktorej hovoríme homeostáza. Regulačné systémy tela udržiavajú stálu telesnú teplotu, veľmi prísne strážia množstvo vodíkových iónov a parciálne tlaky dýchacích plynov v krvi, množstvo a aktivitu enzýmov, hormónov a neurotransmiterov.

K napísaniu tohto príspevku ma inšpirovala knižka Hartmuta Karstena Ženy – muži s podtextom Genderové role, jejich původ a vývoj, v ktorej chcel autor poodhaliť príčiny, resp. dôsledky pohlavnej rozdielnosti a rozdielnosti pohlavných rolí. Karsten isto nie je jediný, kto sa zamýšľa nad otázkou, či aj mozog je u oboch pohlaví od počiatku iný a nakoľko môže prostredie prispieť k jeho mužskej či ženskej „kognitívnej identite“. A čo je to vlastne mužská a ženská kognitívna identita a čo ju formuje? Môžeme ju považovať za dôsledok účinku génov? Alebo za dôsledok účinku prostredia, okolností a ľudí, s ktorými vyrastáme? Stará a osúchaná dilema. Prítom jedno vychádza z druhého s dôsledkami na budovanie vlastnej osobnej identity každého jedinca. Tá vykazuje v spoločnosti celú škálu od maskulinných až po feminínne stereotypy, pričom spätne ovplyvňuje spoločnosť a vzťahy mužov a žien v nej. Stereotypné myslenie a správanie má podklad už od počatia vo vnútromaternicovom vývine. Scenáre ženského a mužského vývinu máme napísané v génoch.

Zo zostavy pohlavných chromozómov vyplýva naša telesná stavba, črty tváre, dĺžka hlasivkových väzov a hrúbka hlasu, fyzická sila, správanie aj mentálna aktivita.

Počas kritických období vývinu ľudského plodu ovplyvňujú androgény a estrogény pohlavnú diferenciáciu tkanív v špecifických oblastiach mozgu. Vplývajú na rast nervových výbežkov, diferenciáciu neurónov a formovanie synaptických spojení v rôznych, pohlavne odlišných štruktúrach mozgu a spôsobujú nerovnaký rozvoj dvoch mozgových hemisfér. Rozdiely v hladinách pohlavných hormónov majú za následok kvalitatívne aj kvantitatívne rozdiely v mozgových funkciách dospelých mužov a žien. Muži v priemere vynikajú v priestorových schopnostiach, v orientácii v trojrozmernom priestore a v logickej matematike, ženy zasa vo verbálnych schopnostiach, v percepčnej rýchlosti a presnosti, a tiež v jemnej motorike. Tieto pohlavné rozdiely v špecifických kognitívnych funkciách sa objavujú napriek rovnakým výsledkom v hodnotení celkového IQ v štandardných testoch všeobecnej inteligencie. A z hľadiska sociokultúrneho aj napriek rovnakým možnostiam vzdelávania a uplatnenia oboch pohlaví v rozvinutých spoločnostiach.

Scenáre ženského a mužského vývinu máme napísané v génoch. Zo zostavy pohlavných chromozómov vyplýva naša telesná stavba, črty tváre, dĺžka hlasivkových väzov a hrúbka hlasu, fyzická sila, správanie aj mentálna aktivita.

Podporu predpokladu účinku pohlavných hormónov počas fetálneho obdobia poskytujú jedinci, ktorí boli z dôvodu ochorenia vystavení abnormálnym hladinám hormónov počas prenatálneho vývoja. Dievčatá s kongenitálnou adrenálnou hyperpláziou (metabolickou poruchou, ktorej dôsledkom sú nadmerne zvýšené hladiny testosterónu počas vnútromaternicového vývinu) dosahovali lepšie výsledky v priestorových testoch a v detstve preferovali „chlapčenské“ hračky a aktivity. Dvojčičky chlapec a dievča, ktorí sa delili o vnútromaternicové prostredie s opačným pohlavím, svojim menej vyhraneným mužským a ženským správaním a myslením tiež podporujú predpoklad, že pohlavné rozdiely sa vyvíjajú pod vplyvom estrogénu a testosterónu. Dôkazy o účinkoch pohlavných hormónov pred narodením sa u zdravých ľudí získavajú veľmi ťažko z etických dôvodov. Nemožno manipulovať hladiny hormónov počas vývinu ľudského plodu, preto vedci používajú experimenty na zvieratách, ktoré dané hypotézy v plnom rozsahu podporili.

Nové argumenty pre podporu genetického a hormonálneho vplyvu na anatómiu a následne aj fyziologické poznávacie funkcie mužov a žien pramenia z pozorovaní jednoduchých bábätiok, ktorým tím profesora Barona-Cohena z University of Cambridge v Anglicku ponúkal možnosť pozorovať ľudské tváre alebo autá. Novonarodené dievčatka pozorovali dlhšie tváre, chlapci viac svojej pozornosti venovali autám.

Myslím si, že na základe týchto a iných vedeckých pozorovaní musíme pripustiť, že kultúrne a sociálne prostredie dotvára rodové rozdiely vybudované na báze biologického pohlavia. Biológia a prostredie sú spolutvorcami mužskej a ženskej identity a ich spolupôsobenie prispieva k zdravému

vývinu pohlavne dimorfného ľudstva. Empíria podporená vedeckým bádaním potvrdzuje, že ženy sú „silnejšie“ pohlavie. V detstve sú samostatnejšie, skôr a viac komunikujú, adekvátnejšie a rýchlejšie identifikujú emócie v prejavoch iných ľudí. Sú stabilnejšie a vyrovnanejšie aj v dospelosti. Kým žena v ľudskom rode a spoločnosti zohráva úlohu stabilizátora, muž má úlohu experimentátora. Vývinové štúdie dokumentujú neskoršie dozrievanie kognitívnych funkcií u chlapcov v detstvom veku, väčšiu nesamostatnosť a oneskorené citové dozrievanie oproti dievčatám. Rozdiel hladín pohlavných hormónov u dievčat a chlapcov v detstvom veku až do obdobia puberty nie je veľmi výrazný. Hodnoty testosterónu vzrastú desať až dvadsaťnásobne u chlapcov v puberte, keď sa buduje aj ich mužská identita s typickými prejavmi správania, vo všeobecnosti s vyššou mierou agresivity, nižšou empatiou a prejavmi starostlivosti a s menším záujmom o medziludské vzťahy a kontakty, s vyššou systemizáciou a zameriavaním sa na analytické riešenie problémov. To sú aj dôsledky prudkých hormonálnych zmien a účinku vysokých hladín androgénov. Identifikácia muža so svojou mužskou rolou vodu, ochrancu a víťaza má dôležitú úlohu na trhu výberu životných part-

nerov. Prostredníctvom chemického koktailu, v ktorom sa kúpu bunky neuroendokrinného systému (je krkolomné toto spojenie vysloviť a nie ho ešte aj pochopiť, ale je to dôkaz, že vo fyziológii naozaj všetko so všetkým súvisí), vysiela signály k ženskému pohlaviu s ponukou svojich génov na reprodukciu. Ženská rola v období dospelosti, keď sú pohlavné rozdiely vo všetkých oblastiach najmarkantnejšie, je stabilizačná. Zmeny hladín pohlavných hormónov u ženy jej umožňujú vyhľadať si najvhodnejšieho partnera a pripraviť sa na materstvo.

Muži a ženy v dospelosti reagujú na kritické životné udalosti odlišne,

príeslavy ukázali, že muži sa skôr dokážu vyrovnávať s krátkodobým stresom, kým ženy sa lepšie vyrovnávajú s dlhodobou psychickou záťažou. Mozgové hemisféry ženy dokážu intenzívnejšie spolupracovať, pravá citová umožňuje emočne inteligentnejšie spracovávať kritické udalosti, a tak ovplyvniť analytickú a verbálnu ľavú hemisféru. Lepšia súčinnosť oboch hemisfér umožňuje simultánne kognitívne a emotívne spracovanie problémov, čo môže v počiatku viesť k afektívnemu správaniu, to však z dlhodobého hľadiska stabilizuje ďalší život ženy. Navyše, žena má vrodene schopnosť vedieť sa veľmi rýchlo vcítiť do druhého človeka a táto schopnosť empatie jej pomôže intuitívne vyhľadať vhodnú pomoc, aj z nej čerpať. Krízové situácie v súžití oboch pohlaví a v celej spoločnosti

veľa energie a sily, aby bol atraktívny z hľadiska odovzdania svojich génov potomstvu a aby zabezpečil jeho ochranu. Aj preto muži zomierajú skôr a častejšie trpia chronickými ochoreniami.

Rodové rozdiely sú tým markantnejšie, čím sú hladiny hormónov typickejšie pre jedno či druhé pohlavie. Muži, ktorí majú v rámci fyziologického rozptylu testosterónu nižšie hladiny, dosahujú lepšie výkony v priestorových testoch a v logicko-matematickom myslení v porovnaní s tými mužmi, ktorých hladiny tohto mužského hormónu sú vysoké. U žien je to naopak – tie, ktoré majú vyššie fyziologické hodnoty testosterónu, lepšie prosperujú v testoch na orientáciu v trojrozmernom priestore a v logicko-matematických operáciách ako tie

V zajatí trendu rovnosti zabúdame niekedy žiť a rozvíjať svoju prirodzenú podstatu, na základe ktorej by sme mali budovať svoju identitu.

často nastávajú z dôvodu, že muži sú príčinou žien potencovaní a pokúšaní na tých najcitlivejších miestach ich charakteru, provokáciou ich dobytelských aktivít, neraz vyúsťujúcich v otvorenú agresivitu. Incidencia telesných a duševných chorôb dlhodobo preukazuje pohlavné rozdiely. Okrem vplyvu sociálnych a psychických faktorov, zásahov výchovy a spoločenských podmienok, nemožno sa nezamyslieť nad rôznou genetickou a následne aj hormonálnou výbavou oboch pohlaví a z toho rezultujúcimi programami správania a konania a následkami na ich telesné a duševné zdravie.

S pribúdajúcim vekom klesá hladina pohlavných hormónov. U žien takmer náhle, alebo v krátkom časovom intervale, rapídne klesajú ženské pohlavné hormóny, u mužov je pokles mužských pohlavných hormónov pozvoľný, markantnejší pokles sa však u niektorých mužov pozoruje už po štyridsiatom roku života. Syndróm androgénovej deficiencie muža s príznakmi znížených fyziologických funkcií a stratou jeho typických charakteristík je dôsledkom hormonálnych, ale aj iných zmien v súvislosti so starnutím buniek. U andropauzálnych mužov sa hladiny testosterónu približujú k hodnotám postmenopauzálnych žien. U žien sa po menopauze, naopak, hladiny androgénov relatívne k estrogénom zvyšujú. Preto empirické pozorovania ukazujú, že starnúce ženy nielenže nadobúdajú telesné maskulínne znaky, ale ľahšie zvládajú prejav starnutia a starostlivosť o seba, bývajú pribojnejšie a dokonca aj agresívnejšie ako v mladosti. Muži často starobou „zmäknú“, doslova aj v črtách tváre, a nadobúdajú niektoré telesné aj kognitívne feminínne znaky. Muž zažíva vrchol svojej mužnosti v období najvyššej plodnosti a vydáva

s nižšími hladinami v rámci normy. Sú tiež pribojnejšie a ambicióznejšie. Čím sú v spoločenskej hierarchii a v dosiahnutom vzdelaní obaja partneri vyššie, tým je klasické rozdelenie pohlavných rolí menej výrazné, a tým viac prejavov pohlavného dimorfizmu v takýchto dvojiciach nachádzame. Kognitívne silné partnerstvá sú najviac bipotenciálne čo do úrovne kognitívnych schopností aj zvládania systémových a emotívnych situácií. Možno je to nový trend vývoja spoločnosti, keď klasické rodové rozdelenie stráca svoju opodstatnenosť z hľadiska života rodiny a miesta v spoločnosti.

Gény dedíme po rodičoch a iných predkoch, vychovávali nás rodičia, či starí rodičia, s ktorými máme tiež spoločné gény. Žijeme ako sociálne bytosti v spoločnosti iných cudzích ľudí, ktorí tvoria naše sociálne prostredie. Nemožno však zabúdať na všade a vždy prítomné komunikačné prostriedky, ktoré určujú a v istom zmysle aj nanucujú spoločenské trendy. V zajatí trendu rovnosti zabúdame niekedy žiť a rozvíjať svoju prirodzenú podstatu, na základe ktorej by sme mali budovať svoju identitu. Každý človek na tomto svete je jedinečný a predsa sa v mnohom na seba podobáme. Muži a ženy nie sú rovnakí a predsa sa v mnohom ich schopnosti a vlastnosti neodlišujú. Základné odlišnosti však sú a zostanú nevyhnutné z dôvodu zachovania vyváženosti a harmónie v zložitom „organizme“ ľudskej spoločnosti.

Ak máte chuť sa zamyslieť nad rodovou rovnosťou, otvorte knihu Hartmuta Karstena. Prevedie vás vývinom rodových rolí mužov a žien v rámci ontogenézy a ponúkne názory a zistenia odborníkov doplnené demografickými údajmi z autorovho rodného Nemecka.

Daniela Ostatníková

Barbara Nowak, bez názvu, 2006

(V)hodný popfeminizmus

- ▲ Eve Enslerová
- ▲ (V)hodné telo
- ▲ Preklad Vanda Ohnisková
- ▲ Jota 2006
- ▲ 94 strán
- ▲ 168 Kč

Eve Ensler, autorka hry Monológy vagíny, ktorá sa každoročne hráva v období okolo Dňa svätého Valentína – feministicky premenovaného na V-Day-, napísala ďalšiu populárnu knižku.

Ako sa možno dozvedieť z www.thegoodbody.com, s jej dramatickým spracovaním opäť vystupuje najmä v Severnej Amerike, tentoraz ako jediná herečka v príbehu, ktorý vôbec nie je monodramou. (V)hodné telo komponuje podobne ako Monológy vagíny: Ensler sa štylizuje do roly zberateľky ženských osudov. Tie teraz nemajú čo do činenia so ženskou hrôzou z vlastných vagín, „tabu“ spojené so ženskosťou sa presúva na celé telo, ktoré v jednotlivých príbehoch rozkúskované na časti predstavuje pre ženy „problém“.

Fóbiu zo svojho tela si tu nájde hľadám každá čitateľka. A o to Ensler

ide – napísala knižku o akejsi globalizovanej žene, normovanej podľa stránok módnych časopisov, katalógov klinik plastickej a tzv. estetickej chirurgie a oznamuje nám, že sme v tom všetky. Niežeby sme to doteraz nevedeli. O kozmetickom priemysle, ženských časopisoch, hladovaní žien najmä v Spojených štátoch amerických a o tom, ako súvisia s prácou žien a ich sebavedomím, získavanom v oslobodzovacích hnutiach 70. rokov 20. storočia, sa slovenské čitateľky a čitateľa mohli komplexne dočítať v knihe Naomi Wolfovej Mýtus krásy (Aspekt 2000). No na rozdiel od vyše 300-stranového Mýtu krásy (V)hodné telo prečítame na jeden dúšok a poľahky sa identifikujeme s Enslerovej hrdinkami. V žiadnom prípade nie sme motivované zaujímať sa napr. o nárast ceny akcií v celom priemysle s krásou – príbehy, ktoré čítame, sú príbehmi individuálnych životov s večným problémom ovisajúceho brucha, ktoré je vari dedičným hriechom všetkých žien.

Písanie Enslerovej sa v mnohom nelíši od jazyka ženských časopisov. Časté využívanie anafor, vety v podobe reklamných hesiel, dôverné vzájomné oslovenie sa žien v knihe kopíruje štýl tohto rutinného písania: „som tvoja priateľka“, „viem, čo sa s tebou deje“, „poznám to“, „pomodlime sa spolu k bohyni rozdávejúcej spokojnosť so svojím telom“, „milujme svoje prsia“.

Wolf píše o tom, ako veľmi sa mýtus krásy podobá na šírenie evanjelia nového náboženstva a že na to využíva rôzne rituálne a mystifikačné techniky. (Napokon, už v roku 1957 písal v Mýtológiách Roland Barthes o „reklame na hĺbku“, do ktorej preniká účinok pleťových krémov.) Ensler je príkladom toho, že takýto „náboženský“ jazyk možno použiť aj na opačné účely a že ženy môžu „dosiahnuť transcenciu“ aj vzývaním vlastného – vždy dobrého – tela. Ako motivačné cvičenie môže

Pestrošť výberu žien, ktorý siaha od Bronxu cez odmietnutú modelku a herečku Isabellu Rosellini (ktorá veľmi apelatívne a hrdo hovorí o „krivdách“ v priemysle s kozmetikou a módou) až po Afganistan, v porovnaní s krátkym rozsahom knihy vo mne takmer vyvoláva obavy, či si autorka a jej redakčný tím na utraffenie dostatočne reprezentatívnych osudov s potenciálom osloviť maximum čitateľiek na svetovom knižnom trhu nedali urobiť dajaké marketingové testovanie.

Enslerovej knihu by som predsa len označila ako postfeministickú. Prečíta sa ľahko, jedným dychom – oslovuje nás mnohými stereotypnými obrazmi a formálnymi prostriedkami, s ktorými sa ani feministkám nelíči jednoducho, no ktoré sa pri druhom čítaní stávajú zjavnejšími a problematickými.

byť takáto adorácia hľadám dočasne dobrá, no nie každej – ako napríklad mne – takýto jazyk konvenuje v tom, čo chce byť umeleckou literatúrou, hoci aj masovou.

Na knihe potom nie sú ani tak zaujímavé jednotlivé pervertované životy žien, ale spôsob výberu týchto príbehov a pátranie po tradíciách rozprávania a písania, na ktoré Ensler nadväzuje.

Ensler je zároveň feministickou aktivistkou – jej kniha má byť ústami, ktorými prehovárajú príbehy žien. Je ťažké odlišiť globalizovaný internacionalizmus tohto zbierania príbehov od autorkinho zámeru nechať nás spomenúť si na feministické heslo konca 80. rokov o tom, že „sesterstvo je globálne“. A je ťažké ho odlišiť aj od spomienky na to, že základom feministickej prá-

ce 60. v rokoch bolo spoluprežívanie vlastných osudov, s ktorými je možné identifikovať sa a uvedomiť si, že individuálne liečený psychický problém by mohol byť preformulovaný v jazyku útlaku žien. Nazdávam sa, že z týchto feministických zdrojov čerpá Ensler vo (V)hodnom tele a v knihe akoby vytvára vlastnú skupinu na zvyšovanie povedomia a zväčšuje ju o svoje nové čitateľky a čitateľov.

Nepreferujem používanie slova postfeminizmus – akoby malo indikovať, že s feminizmom sme skončili, resp. tu nikdy nebol, a nie je nám ho už (či ešte) treba. S nepotrebnosťou feminizmu, samozrejme, nesúhlasím. No túto knihu Enslerovej by som predsa len označila ako postfeministickú. Prečíta sa ľahko, jedným dychom – oslovuje nás mnohými stereotypnými obrazmi a formálnymi prostriedkami, s ktorými sa ani feministkám nelíči jednoducho, no ktoré sa pri druhom čítaní stávajú zjavnejšími a problematickými. (V)hodné telo je postfeministické v tom, že je dobre vydzajnovaným pop-produktom, spájajúcim globálnu osvetovú misiu istého typu angloamerického feminizmu s individuálne prežívanou potrebou oslobodenia sa spod nadvlády obrazu istého dobrého („hodného“) a vhodného tela. Ako spotrebný tovar feministickej a knižnej popkultúry je fajn, no po konštatovaní „mýtus krásy nás všetky pripravuje o sily starať sa o seba a svet“, ktoré nasleduje po bezprostrednom dočítaní knihy, by sme aj v tejto knihe mali ďalej skúmať, akými prostriedkami sa mýtus krásy a iné príbuzné mýty ovplyvňujúce život žien demaskujú.

Lubica Kobová

Pavel Mikiš, z cyklu Mesto 2005 – 2006

Skepsa a melanchólia

aby ostal iba na páske, hoci pôvodne nebol určený na zverejnenie, išlo o to, aby som si vedela lepšie predstaviť, aký bol Lahola ako človek a ujasnila si vtedajšiu atmosféru, kontext, v akom sa pohyboval. Verím, že nové vydanie najznámejších Laholových hier je vhodnou príležitosťou na jeho a prezentáciu.

Ako ste sa spoznali s Leopoldom Arje Friedmannom?

Keď som ho spoznala, už to bol Leopold Lahola. Azda som vedela, že sa predtým volal Friedmann, ale meno Arje som veru jakživ nepočula. Nevieť si už spomenúť, kde sme sa zoznámili. Býval v centre, na Fučíkovej ulici, dnes, tuším, Medenej, niekde uprostred a my sme bývali na Kúpeľnej 1A, v tej rohovej budove, teda na pár krokov. Ja som prišla do Bratislavy v štyridsiatom piatom na jeseň, v štyridsiatom šiestom som sa vydala za Laca Kalinu a hneď som sa nastahovala k nemu do bytu na tej Kúpeľnej, kde sa už koncom vojny ukrýval. To obdobie do roku 1949, keď Poldo Lahola odišiel, sme prežili akosi spolu, hoci sa nepamätám, že by sme boli bývali často spolu niekde v meste. My sme mali takú otvorenú domácnosť, vždy niekto prišiel hore na kávu... On tiež chodil veľmi často na kus reči.

Čím bol pre vás zaujímavý?

Intelektuálne bol brilantný, bola s ním zaujímavá reč, na všetko mal svoj osobitý a vyhranený názor. Strašne veľa sme hovorili o dennej politike, ale aj o kadečom inom. Nerozprávali sme sa takmer vôbec o holokauste samotnom. O lágri v Novákoch, kam ho za slovenského štátu internovali, občas niečo povedal. Ešte mal svoju prvú ženu, myslím, že sa zozobrali práve v Novákoch. Bola veľmi pôvabná, drobná, počerná, manželstvo však už vtedy bolo na rozpadnutie. Zmieňoval sa o nej skôr s takou ironickou láskavosťou, no nie veľmi často.

Keď som sa s ním zoznámila, bol ešte šéfredaktorom vojenského denníka Bojovník. Staval sa trochu do pózy vojnového vyslúžilca, ktorý sa práve vrátil z bojov, unaveného veterána. Trošku hral romantického hrdinu. Bola to zmes – pritom bol vtedy vlastne ešte dosť mladý – melanchólie a ironie. Rozprával tak „jízlivý“ – ironicky, vždy v tom však bolo aj niečo veselé, hravé, no neustále za tým bola melanchólia až sentiment. Je to zvláštna zmes, tá jeho skepsa a melanchólia. Takto som si ho teraz vybavila. My, všetci ostatní a iste najmä ja, sme mali taký skôr bezstarostne optimistický prístup k životu. Keby bol žil v Paríži, bol by Poldo iste patril k existencialistickej skupine... Jeho prvá hra Bezveterie v Zuele, to bol tiež taký existencialistický text, nám sa to strašne páčilo, ale absolútne to nemalo úspech, bolo to predčasné. Možno to predjímalo absurdné divadlo, Ionesca. Manželovi jeho literárna orientácia menej sedela. Mňa to nesmierne zaujalo, lebo to bolo čosi nové, objavné.

Rozprávali ste sa s ním o jeho literárnych textoch?

Vtedy nám občas porozprával čo-to o svojich divadelných hrách, hlavne však hovoril o scenári k filmu, v ktorom potom hral hlavnú rolu Karel Höger, volá sa Návrat, či Návrat domov. Jeho pôvodný, laholský titul bol Zabloudiv v Praze. Pamätám sa, že nám to pripadalo smiešne. Vtedy ešte nebola móda titulov so slovesom. Ten film som potom videla oveľa neskôr, asi až v 60. rokoch, myslím, že ho ani skôr neuviedli do kín. Vtedy, keď nám o ňom rozprával, som až tak nepocítovala autobiografický charakter hlavnej postavy: motív návratu, hľadania koreňov, nadväznosti, či nemožnosti nadväzovania, vstúpenia do tej istej rieky. Je to jeden zo základných,

prototypových mýtov literárnych, aj predliterárnych. Poldo si to iste plne uvedomoval.

Aký mal Lahola vtedy vzťah k témam antisemitizmu a židovským témam vo všeobecnosti?

Jeden môj bratranec, právnik, od nás starší, ho raz definoval – hlavne pre jeho precitlivosť voči antisemitizmu: povedal o ňom, že má „vnútorné pajesy“. Zo strany bratranca v tom bolo trochu odmietania, niečo v tom duchu, že si namýšľa zbytočné problémy. Pamätám si to, lebo ma to vtedy hnevalo, urazilo ma to v Poldovom mene, zároveň sa mi to však zdalo aj výstižné. My sme sa všetci cítili asimilovaní, my sme sa nechceli identifikovať len, či predovšetkým ako Židia, ale ako príslušníci slovenského národa, slovenskej kultúry, ktorí tu chcú žiť, neboli sme ani nábožensky orientovaní. V tom sa s nami vtedy, v prvých rokoch, v podstate zhodoval aj Lahola, bolo to však užho všetko o čosi ambivalentnejšie, proti-rečivejšie a zložitejšie.

Prečo sa Lahola rozhodol odísť zo Slovenska?

Jeho problémy sa začali výrazne vo februári 1948. My sme sa pohybovali v kruhoch, ktoré boli orientované na socializmus, boli sme Sovietskemu zväzu vďační, že nás oslobodil od Nemcov a fašistov, že Červená armáda sem prišla ešte zavčasu, prv než nás stihli povraždiť. Mne sa tiež zdalo vzrušujúce, že tu začíname vytvárať čosi nové, predstavovala som si, že to teraz riadne chytíme do rúk a ukážeme, aký bude svet krásny. Bol to mladistvý elán, naivná bezstarostnosť a zároveň reakcia na trpké vojnové skúsenosti. Väčšinou sme mali podobných kamarátov. Lahola bol jediný z našich blízkych priateľov, ktorý kategoricky odmietol Február 1948, skutočnosť, že komunisti plne prevzali moc. Povedal, že to je koniec akéhokoľvek demokratického života. Všetliako sme sa mu to pokúšali vyhovoriť. On to však chápal absolútne jednoznačne, neustúpil ani na chvíľu. V tomto období sa už vytrácalo jeho iskrenie, slovné súboje, žartíky... Ešte stále však nehovoril, že chce odísť. Potom sa rozviedol a zobral si začínajúcu herečku z Novej scény, Dášu, mladú, peknú, také útle, nežné, tenké stvorenie, brunetku s oválnou tváričkou, ktorá s ním potom odišla do Izraela. Myslím, že mala českých rodičov, ale asi sa narodila tu, v Bratislave. Jeho prvá žena sa medzitým vydala.

Kritika vtedy neprijala jeho hru Atentát, ktorá bola poctou páchatelom atentátu na Heydricha.

Bola to naozaj vynikajúca hra. A zničujúca kritika vyšla v tom istom denníku Bojovník, ktorý Lahola predtým zakladal a viedol – teraz tam bol šéfredaktorom Vlado Mináč, s ktorým sa iste poznali, ba aj museli byť kamaráti. Mináč bol výborný publicista, výborný štylista, a takíto dobrí štylisti, keď môžu o niečom alebo niekom napísať negatívne, ešte znásobia tú svoju vervu. Mináč teda napísal naozaj združujúcu kritiku ešte aj s politickým podtextom – myslím však, že nebol antisemitický. Určite to však vyznelo ako jasná politická denunciacia. Po februári sa totiž atentát na Heydricha spochybňoval, veď to bola Benešova akcia, londýnsky odboj. Navyše v tej hre opäť bola taká sartosková, dvojznačná situácia, celé sa to dokonca odohráva v kostole... Vtedy ešte bol dramaturgom Národného divadla Jozef Felix, vynikajúci romanista, ktorý mal zmysel pre túto poetiku, možno ju aj uprednostňoval. Čoskoro musel, pravda, z divadla odísť.

Myslím, že rozhodujúcim úderom pre Laholu bola práve táto neúprosňá kritika hry, na ktorej mu záležalo, ktorá bola určite divadelne oveľa zrelšia

než Zuela, bol to ohromný pokrok. Po tejto skúsenosti už asi nedúfal, že by tu mohol žiť a tvoriť.

Prečo sa rozhodol odísť práve do Izraela?

Veľký výber nemal. Do Izraela bolo možné odísť legálne. Nemohol sa teda vysťahovať inam. Bolo to obdobie, keď Sovietsky zväz Izrael do značnej miery podporoval, pretože si myslel, že tam prevládnu ľavicovo, takmer komunisticky orientovaní ľudia, že z Izraela vytvorí socialistické predmostie na Blízkom východe. Hlasovali predať aj v OSN za vznik štátu Izrael. Vtedy aj Československo ešte podporovalo Izrael – dokonca vojensky.

Myslíte, že Laholov odchod do Izraela teda nebol naplnením jeho sionistického sna?

V rokoch 1938 až 1945 sa k sionizmu iste niekde mohol, ba musel dostať. Počas prvej republiky bola atmosféra, tón prevládajúci v školách, na verejnosti, v štátnej správe absolútne tolerantný a prakticky neexistovali vážne prejavy antisemitizmu. Veď Masaryk bojoval proti antisemitizmu už od 19. storočia. A tak sa veľká časť židovskej mládeže, aj keď ich rodičia boli odchovanci Rakúsko-Uhorska a hovorili po nemecky alebo po maďarsky, vnútorné plne stotožnila s československým štátom a tým aj so slovenskou kultúrou. Lahola mal dvadsať rokov, keď sa toto obdobie skončilo. Príklon k sionizmu bol pre mnohých takýchto mladých ľudí priamou reakciou na vznik slovenského štátu a s ním spojený výbuch verejného antisemitizmu, na ktorý ich Československá republika nijako nepripravila – napriek tomu, že Hlinkova slovenská ľudová strana vždycky hlásala antisemitizmus, ale to bola vtedy len jedna z opozičných politických strán. Viem, že veľká časť židovskej mládeže vtedy hľadala východisko v sionistickom hnutí, najmä v Hašomer hacair. Bola to ľavicová mládežnícka organizácia, ktorá organizovala emigráciu mladých ľudí do Palestíny, a to ešte aj v rokoch 1939, 1940. Je ľahko možné, ba pravdepodobné, že Poldo Lahola a jeho vtedajší kamaráti boli práve v tomto sionistickom hnutí. Ale u daktorých to bola skôr akási zástupná orientácia, orientácia zo zdoru, hľadanie východiska, platformy pre mládež, ktorá dostala príšernú, nečakanú životnú facku: dali jej na vedomie, že sem, na Slovensko, nepatrí. Bývalí spolužiaci ňa prestali zdravieť, stýkať sa s tebou, lebo ty si mala vycapenú žltú hviezdu. Keď museli židovskí chlapci narukovať na prezenčnú vojenskú službu k pracovným útvarom, nasadili im také smiešne, akoby námornícke modré čiapky, že ich na kilometer bolo poznať. Bola to taká vizuálna diskriminácia. Ale nakoniec sa tí, čo boli vo vojenskej pracovnej službe, zachránili pred deportáciou do táborov smrti. Lahola sa asi práve odtiaľ, z vojenskej služby, dostal do židovského pracovného tábora v Novákoch. A potom stade už do Povstania a k partizánom. Presne to však neviem.

Aké boli vaše ďalšie kontakty s Laholom?

Po jeho odchode v štyridsiatom deviatom som o ňom dlho nepočula, potom niekedy koncom päťdesiatych rokov iba to, že je v Juhoslávii, že robí filmy s výborným českým režisérom Františkom Čápom, tiež emigrantom, pre ktorého ešte doma napísal scenár ku krásnemu a zvláštnemu filmu z partizánskeho prostredia Biela tma. V podstate mu asi vyhovovalo práve to vtedajšie juhoslovenské medzištádiu, ani Západ, ani Východ. V Izraeli bol pomerne krátko, štyri, päť rokov. S Dášou mal syna Dana, rozviedol sa s ňou, ona tam zostala, vydala sa za

tamojšieho občana, Žida rakúskeho pôvodu, ktorý mal nejakú fabriku. Lahola sa neskôr chválil, že všetky svoje manželky dobre vydal.

Ako sa vrátil na Slovensko?

Keď v polovici šesťdesiatych rokov nastalo uvoľnenie, dozvedeli sme sa, že žije v Mníchove. Zdá sa mi, že prvý za ním išiel Ďuro Špitzer, urovnal mu cestu k návratu. Bolo to možné, lebo Lahola odišiel legálne a ako emigrant sa politicky neexponoval. Pamätám sa, že keď prvý raz prišiel do Bratislavy, bol aj v redakcii Kultúrneho života. Bol veľmi vyrovnaný, pokojný. Až taký žartovný však už nebol. Povedal nám, že má choré srdce, že mal infarkt. To už nám bolo jasné, že je zdravotne „načatý“. Myslím, že tu bol potom z krátko druhýkrát, v lete, aj so svojou novou, fešnou rakúskou ženou a so synčekom a strávil niekoľko týždňov na strednom Slovensku. V tom čase mu vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ vydali, či len chystali vydanie jeho poviedok. Lektoroval ich Jano Medved, ktorého si Poldo veľmi vážil, aj sa s ním skamarátil.

Na jar roku 1967 som bola na filmovom festivale v Oberhausene, v Porúrii a na spiatocnej ceste som sa zastavila na dva-tri dni u Laholovcov v Mníchove. Vtedy bol Mníchov celý rozkopaný pred olympiádou, v centre stávali podzemku. Poldo už mi to mesto ukazoval ako svoje, takmer akoby chcel zakryť, že je tak nevzhľadne rozkopané. Zaviedol ma do starého, tmavého, tradičného lahódkarstva, kde predávajú korenie a kávu, je tam veľmi exkluzívny bufet a hore elegantná reštaurácia. Ten obchod sa volá Dalmayr a je dodnes slávny v celom Nemecku. Poldo mi vysvetľoval, že niet ničoho na svete, najmä takého korenia, ktoré by tu nemali. Ja som na to nijako nebola naladená, čudovala som sa mu, lebo mne to celé absolútne nič nehovorilo. Teraz ten obchod viem lepšie oceniť, až teraz, dodatočne, som pochopila, že on už vtedy nabral západnú fajnsmekerskú civilizovanosť, že sa v Mníchove dobre cítil, že sa stotožňoval s príjemnými stránkami tohto otvoreného mesta a za tie tri dni mi to chcel tlmočiť. Ale ktovie, či v tom nebolo aj trocha ironie a odstupu, či ma pritom neskúmal a neskúšal, ako zaberiem na „zázrak západného sveta“. Potom prišiel filmovať do Bratislavy. Režiroval v štúdiu na Kolibe koprodukčný film Sladký čas Kalimagdory podľa vlastného scenára.

Spomínate si, ako ste sa dozvedeli o jeho smrti?

Zomrel na Kolibe v reštaurácii, pri nakrúcaní. Mali prestávku, išli na obed, vrazil si pýtal rýchlo pohár vody, že sa lezie cíti, kým mu ho však podali, skolil ho druhý infarkt.

V ten večer pred smrťou k nám zase raz prišiel na návštevu. Tak sme sedeli a pokojne „kecali“ v trojici, s mojím mužom Lackom, už neviem presne o čom, ale viem si predstaviť, že sme sa rozprávali o jeho filme, aj o tom, čo sa tu, u nás, bude diať v politike. Bolo to v prvých januárových dňoch roku 1968, bol sneh, veľká zima. Na dome sme mali takú bránu, ktorú sme museli chodiť dolu otvárať kľúčom. Niekedy pred polnocou som s ním teda išla dole. Ale brána sa nedala otvoriť, bola nejaká zaseknutá. Tak sme cez niečo liezli, pokúšali sme sa dostať do susedného dvora, že odtiaľ vyjde von. Nebolo to nič tragické, taká hlúpa, smiešna príhoda neskoro v noci. Ja som potom po čosi išla späť do bytu, a keď som sa vrátila... Brána nášho domu bola taká celosklená... Je to pre mňa ešte vždy strašné a čudné. Keď som prišla dole, Poldo už bol vonku, nejaký sa dostal von, neviem ako, kýval na mňa za sklom, a ja som si pomyslela fajn, tak sme si zakývali... Naposlady som ho videla takto, za sklom.

Pochovali sme ho o niekoľko dní neskôr na cintoríne v Slávičom údolí. Nedožil sa ani päťdesiatky.

Zhovárala sa Anna Grusková

▲ Leopold Lahola
▲ Päť hier
▲ Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov
▲ 375 strán
▲ 249 Sk

„Keď sme sa zoznámili, ovládal takmer dokonale šesť rečí, mal za sebou potulky po Taliansku a Severnej Afrike. Bol vzdelaný vysoko nad stredoškolskú úroveň, vyznal sa v maliarstve a hudbe. Poznal piesne rôznych národov a veľmi dobre hral na balalajke...“ spomína na mladosť Leopolda Arje Friedmanna-Laholu Juraj Špitzer. Moje stretnutie s Laholom sa udialo prostredníctvom jeho poviedok, neskôr aj hier, básní a filmov. Dodnes je pre mňa jeho tvorba mimoriadne zaujímavá. Mal zmysel pre viaceré dimenzie života, než aké vtedy aj dnes rozhodujú o našej prosperite a lokálnom úspechu, mal aj statočné srdce, ktoré napokon nevydržalo pavesovský zostup do priepasti, ktorý sa rozhodol preskúmať, aby sa jej prestal báť. Vždy mi bolo čudné, že sa Slováci tak málo zaujímajú o tohto mimoriadneho spisovateľa, jedného z najlepších, aký tu kedy bol. Vie o ňom iba zopár literárnych vedcov, zopár divadelníkov.

Pred niekoľkými rokmi som pre jedno bratislavské divadlo a špičkového českého režiséra mala písať scenár na základe života a diela Leopolda Laholu. Divadlo si to ešte v čase prípravy nakoniec rozmyslelo, asi sa mu Lahola nezdal dosť atraktívny. Pre mňa však cesta za ním bola opäť vzrušujúca: najmä pôsobivý dokumentárny film izraelskej filmárky Dalie Karpel, rozhovor s Pavlom Lukáčom, ktorý ju sprevádzal po Slovensku, s príslubom pomoci, ktorú už mi, žiaľ, nikdy neposkytne...

Príprava scenára zahŕňala aj ďalšie stretnutia s významnými ľuďmi, medzi ktorých radím i pani Agnešu Kalinovou, významnú slovenskú novinárku. Žije v meste, ktoré sa stalo Laholovým posledným domovom – v Mníchove. Rozhovor, ktorý mi poskytla počas jednej bratislavskej návštevy, si nezaslúži,

Obrazy v pohybe

Súčasné umenie, počnúc už 60. rokmi 20. storočia, zaznamenáva silný boom tzv. nových médií (digitálnych či elektronických médií), ktoré obohatili tradičný, tvorivý umelecký proces o ďalší rozmer. Technológia a technické postupy sa stali nielen súčasťou tvorby umeleckých diel, ale tvorili jej absolútnu podstatu.

Pôvodný umelecký problém prekrývania hraníc medzi maľbou a slovom, sochou, hudbou či architektúrou bol doplnený o syntézu umenia a vedy či skôr techniky. Diela nových médií hybridne spájajú postupy rôznych umeleckých druhov, dopĺňajúc ich pritom o výtvarné novodobých komunikačných a informačných technológií. Hoci korene nových médií siahajú už do obdobia raných avantgárd, konkrétne do futurizmu, s novými premisami týkajúcimi sa jednak pohybu, ale i podstaty umeleckých diel, prišiel hlavne dadaista

predovšetkým tu bol uprednostnený komerčný proces výroby pred ručne vyrobenými dielami. Po Duchampovi nasledovalo množstvo progresívnych umelcov raziacich netradičné umelecké postupy, založené najmä na technických výtvarných. Začal sa rozvíjať film, najmä ten experimentálny, videoumenie na čele s multimediálnym kórejským umelcom Nam June Paikom, ktorý video, na rozdiel od filmu, považoval za nezávislé médium umožňujúce slobodné vyjadrenie sa. Obidve umelecké formy sú dôkazom zotretia hraníc medzi umeleckými druhmi a žánrami, no zároveň sú aj predzvestou videoinštalácií a video-projekcií, ktoré v istom umeleckom období potlačili do úzadia historicky, ale i ideovo taký silný umelecký druh, akým je maľba.

Už v 30. rokoch 20. storočia nemecký literát Walter Benjamin v esejí Umelecké dielo v epoche svojej technickej reprodukovateľnosti (1936) nastolil dovedy pre teó-

Andy Warhol absolútne poprel akúkoľvek existenciu umeleckých protikladov, či už vo vzťahu umenie – neumenie, vysoké a nízke umenie, umenie a komercia.

Marcel Duchamp v momente vytvorenia prvých ready-made, čiže sériovo vyrábaných produktov, ktoré jednoducho umiestnil do galérií a múzeí. Tie zmenou priestoru zmenili aj svoju funkciu, hodnotu, ale

riu umenia nepoznaný pojem, a to technická reprodukovateľnosť. Tá sa vyznačovala predovšetkým stratou aury umeleckého diela, charakterizovanou spojením TU a TERAZ, no zároveň bola schopná niesť so sebou

množstvo pozitív, a to najmä možnosť preniesť umelecké dielo z galérií do súkromia našich domov, a tiež umožňovala variabilné narábanie s nimi. Hoci esej v období vzniku nezarezovala dostatočne silným ohlasom, opätovné znovuoživenie nastalo v 60. rokoch aj napríklad prostredníctvom tvorby Andyho Warhola, ktorý absolútne poprel akúkoľvek existenciu umeleckých protikladov, či už vo vzťahu umenie

jem, a to „plávajúce umelecké dielo“ týkajúce sa najmä diel nových médií od 80. rokov 20. storočia. Jeho jedinečnosť spočíva vo svojom znovuvytváraní pri každej mozgovej perцепcii. Tento názor S. Dinkla sformovala aj pod vplyvom dvojice filozofov D. Deleuza a F. Guattariho a ich teórie rizóm, čiže nelineárneho, hypertextového rozvíjania príbehu.

Antológia textov o elektronickom a digitálnom umení v kontexte vizu-

Söke Dinkla aj pod vplyvom stále sa rozmáhajúceho internetu zavádza nový pojem „plávajúce umelecké dielo“ týkajúce sa najmä diel nových médií. Jeho jedinečnosť spočíva v jeho znovuvytváraní pri každej mozgovej perцепcii.

– neumenie, vysoké a nízke umenie, umenie a komercia. Jeho seriálové umenie vytvorené prostredníctvom sieťotlačne malo obrovský význam pre ďalšie multimediálne umenie.

Hybridné umenie, akým digitálne či elektronické médiá nesporne sú, si samotné vyžadovalo od teoretikov médií zaujať k problematike určitý postoj, či dokonca pomenovanie. V teórii umenia dlhé obdobie dominoval pojem „otvorené umelecké dielo“ od Umberta Eca. Ten síce hovoril o interpretačnej otvorenosti diela, ale vzťahoval sa na diela fyzicky stabilné, hmatateľné, preto nemohol do seba obsiahnuť aj digitálne umenie charakterizované pohyblivosťou, nestálosťou a dynamikou. Až v posledných rokoch, aj pod vplyvom stále sa rozmáhajúceho internetu, Söke Dinkla v štúdiu The Art of Narrative – Towards the Flating Work of Art zavádza nový po-

álnej kultúry V toku pohyblivých obrazov, ktorú zostavila Katarína Rusnáková, ponúka súbor textov prevažne anglicky hovoriacich teoretikov umenia a médií s vlastnou úvodnou štúdiou. Vzhľadom na to, že väčšina štúdií pochádza z obdobia posledných rokov, ich charakter i obsah je silno ovplyvnený najmodernejším komunikačným prostriedkom, internetom. Téma štúdií je rôznorodá, od estetiky elektronických médií cez problém genderovej identity až po dejiny webového filmu. Veľkým prínosom je najmä štúdiu samotnej autorky, ktorá do kontextu svetových dejín elektronických médií zapojila aj významných predstaviteľov slovenského a českého digitálneho umenia, ktoré je v našom kontexte dejín a teórie mediálneho umenia ojedinelým prejavom.

Katarína Ihringová

- ▲ Katarína Rusnáková
- ▲ V toku pohyblivých obrazov
- ▲ Afad press 2005
- ▲ 193 strán
- ▲ 259 Sk

Barbara Nowak, bez názvu, 2006

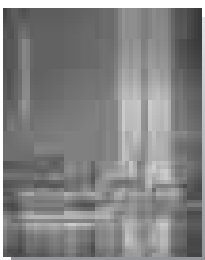
O modernizme, mýtoch a monumentalite

- ▲ Aurel Hrabušický (ed.)
- ▲ Slovenský mýtus
- ▲ SNG 2006
- ▲ 240 strán
- ▲ 615 Sk

- ▲ Tomáš Štrauss
- ▲ Toto posrané 20. storočie. Umenie kontra ideológia?
- ▲ Kalligram 2006
- ▲ 277 strán
- ▲ 200 Sk

- ▲ Andreas Huyssen
- ▲ Prítomnosť minulého. Urbánne palimpsesty a politika pamäti
- ▲ Preklad Otto Kořínek
- ▲ Vydavateľstvo Ivan Štefánik 2005
- ▲ 238 strán
- ▲ 350 Sk

Zatiaľ čo symbolické atribúty národných kultúr sa v okolitých krajinách strednej Európy formovali ešte v priebehu druhej polovice 19. storočia nástrojmi historickej maľby, slovenská symbolická identita sa budovala až u predstaviteľov výtvarnej moderny s objavovaním mýtických príbehov a folklórneho „primitivizmu“. Základným paradoxom našej moderny sa stala skutočnosť, že napriek formovej preciozite umenia jej zakladateľských osobností sa nemohla stať v pravom zmysle modernou. Vyplýva to z toho, že pred ortodoxiou európskych vzorov dávala prednosť nacionálnej identite. Táto téza, ktorú vyslovil Ján Abelovský v úvodnej štúdií publikácie Slovenský

štrukturalizmu alebo českým kubizmom či surrealizmom pridáme k záveru, že u nás nie je možné hovoriť o kultivácii žiadneho z avantgardných -izmov. Teda Jána Abelovského by sa dala chápať ako pokus o odhľadenie národného páťosu, čo čitateľovi umožňuje náhľad na históriu nášho výtvarného umenia s istým kritickým odstupom.

Slovensko ako umelecko-historický región v kultúrnej Európe robí skutočne mnohým historikom umenia malé ťažkosti. V rozpravách o problematike centra a periférie bola vyslovená koncepcia nášho regiónu ako kultúrnej križovatky, kde dochádza k pretínaniu rôznych kultúrnych prúdov (Ján Bakoš). Aká potom bude kultúrna identita križovatky, ak nemá zostať nestálym tranzitným priestorom bez pamätí? O okrajoch sa dá uvažovať aj ako o bordúrach bohato tkaného koberca európskej civilizácie, ktorý je zložený z mnohých prelínajúcich sa vzorov. Na okrajoch kombináciami rôznych výbežkov týchto vzorov vzniká odlišnosť. A pokiaľ vyvíera z autentického potreby definovania vlastnej skúsenosti, môže byť rovnako podnetná ako to, čo charakterizuje umelecké centrá – ako ich husto tkané vzory. Historik moderného umenia Andrzej Turowski používal pri analýze poľského modernizmu pojem „marginies“ (marginálie, okraj). Okraje sa vyznačujú na jednej strane častým využívaním kompromisov a na druhej strane jedinečným prekladom univerzálií do jazyka regiónu.

Publikácia Slovenský mýtus vznikla dodatočne ako katalóg k rovnomennej výstave usporiadanej Slovenskou národnou galériou a Slovenským národným múzeom v septembri 2005 až v marci 2006 v kurátorskej koncepcii Aurela Hrabušického, Kataríny Bajcurovej a Alexandry Kusej. Zdá sa, že autorov viedla motivácia o znovuprečítaní a prehodnotení domáceho moderného umenia na báze etnického princípu. Ako súbor štúdií prekladateľských autentickými textmi spisovateľov a literárnych teoretikov na tému spodobovania „slovenskosti“ a identity slovenskej kultúry, si položila za cieľ skúmanie predstáv, vízií a túžob, ktoré modelovali dispozície vizuálnych umení v kontakte so skutočnosťou a reálnymi potrebami kultúrnej politiky na Slovensku. Autori zámernie nadviazali na publikáciu venovanú revízií národných mytológií Mýty naše slovenské (zostavili Eduard Krekovič, Elena Manová, Eva Krekovičová). Hrabušický vo svojej štúdií navrhuje rozlišovať mýty v úvodzovkách ako prejavy falošného vedomia a mýtus vo význame, ako ho definoval Mircea Eliade, teda ako zjavovanie posvätného. Z toho vyplýva, že za zrod slovenskej výtvarnej mo-

pečenstvu, že sklzánu ku glorifikácii nacionálneho páťosu vo sfére „vysokého“ umenia.

Posledná kniha slovenského výtvarného teoretika a kritika Tomáša Štraussa (1931) už svojím názvom Toto posrané 20. storočie s podtitulom Umenie kontra ideológia? predkladá bilancujúce úvahy nad uplynulým storočím a tým aj nad vlastnými teoretickými koncepciami. Štrauss svoju estetickú teóriu rozvíja od svojej prvej knihy Umelecké myslenie (1962) a vracia sa k niektorým jej tézám, najmä ku koncepcii umenia ako špecifického poznávacieho procesu. V jednej z esejí otvorene diskutuje paradox, ktorý znamenal jeho myslenie o umení ešte v časoch mladosti, a to oslobodzovanie sa od Lenina – Leninom. Presvedčenie o možnosti radikálnej premeny skutočnosti a sociálnych vzťahov viedlo mnohých umelcov aj mysliteľov ku krajnému dogmatizmu. V 60. rokoch sa Štrauss predstavil ako neúnavný propagátor avantgárd, ktorých synonymom sa stala revolúcia v umení. Keď si prelistujeme jeho knihu Umenie dnes. Pokus o kritickú esej z roku 1968, nachádzame mnoho spoločného s poslednou autorovou knihou. Hoci vtedy písal o najaktuálnejších tendenciách vo výtvarnom umení z pozície kontinuity s umením avantgárd a dnes je tu kniha, ktorá mnohé z vtedajšieho nadšenia stavia do nového svetla. Východiskom jeho uvažovania o avantgárdach sú utópie, ktorým vo svojich sociálnych víziách vylepšenia sveta podľahli nielen predstavitelia avantgardných smerov, ale aj mnohí literáti a filozofi. Štraussov spôsob písania sa vymyká koncentracii na úzko vymedzený problém, často celkom opúšťa vizuálne umenia a dostáva sa do sféry politológie a filozofie. Neúnavne upozorňuje na to, akú dôležitú úlohu vo vzťahu k umeniu zohráva politika, najmä v takom nestabilnom teritóriu, akým bola stredná Európa v 20. storočí. V Nemecku sa Tomáš Štrauss stal iniciátorom diskusií o „východnom“ a „západnom“ umení ako dôsledku politického rozdelenia Európy, čo dodnes zostáva živým problémom. Na Slovensku ide už o Štraussov ôsmy knižný titul vydaný po roku 1989. V každej z týchto kníh nájdeme formulovanie podobných problémov, preto je na mieste otázka, či sa autor vo svojich textoch príliš neopakuje.

Na druhej strane, je nepopierateľné, že Štrauss svoje východiská odzvonu nastoľuje a neustále zapletá do nových súvislostí. Nasvedčuje tomu aj metóda najnovšej knihy jeho esejí, ktorá spočíva v návrate, prepisovaní, prehodnocovaní už vysloveného. Méto tu nie je hľadanie jednej definitívnej pravdy, ale pozorné triedenie rôznych názorových východísk.

Na symbolickej jednote každého politického spoločenstva sa dovedna s historickými príbehmi a národnými mýtmi podieľajú vo významnej miere aj verejné monumenty. Modernita, ktorá priniesla rozšírenie časového a priestorového horizontu za hranice lokálneho a národného, spôsobila aj zjavnú reorganizáciu pojmu pamäti.

Základným paradoxom verejných monumentov a pamätníkov je podľa Huyssena fakt, že slúžia ako šifry zabúdania prostredníctvom estetizácie či priameho politického komentovania. Nevyhnutným osudom monumentov vyjadrujúcich oficiálnu pamäť je, že sa stávajú neviditeľnými.

Literárny teoretik a kultúrny antropológ Andreas Huyssen v knihe Prítomnosť minulého hovorí v súvislosti s vývojom posledného desaťročia o hypertrofii pamäti. Doslova tvrdí, že naša kultúra je posadnutá pamäťou. Modely monumentalizácie národnej a všeobecnej minulosti, vytvárané v záujme opodstatnenia a dodania zmyslu prítomnosti, prestali nefungovať. Huyssen tvrdí, že pamäť je vždy dočasná, nespoľahlivá a postihnutá zabúdaním, že je ľudská a sociálna a teda ako verejná pamäť podlieha zmene – politickej, generačnej aj individuálnej. Huyssen sa sústreďuje na otázku monumentálneho vo vzťahu k pamäti, čo mu dovoľuje vyjadrovať sa k histórii kategórie monumentálneho a súčasne analyzovať nové monumenty v zjednotenom Nemecku a ďalších krajinách. Sprezdáza nás dynamickým staveniskom súčasného Berlína a odkazuje k stopám prázdna, ktoré v ňom zanechali traumatické udalosti 20. storočia. Základným paradoxom verejných monumentov a pamätníkov je podľa Huyssena fakt, že slúžia ako

šifry zabúdania prostredníctvom estetizácie či priameho politického komentovania. Nevyhnutným osudom monumentov vyjadrujúcich oficiálnu pamäť je, že sa stávajú neviditeľnými. Pamätník, keďže odporuje túžbe zabúdať a ako miesto zasahuje do prítomnosti, stáva sa dnes agansom politickej identity. Monumenty sa preto často zasluhujú skôr o zahľadanie pamäti, než o jej imaginárne zachovanie. Na jednom póle pamäti Berlína stojí fašizujúca monumentalita projektov Alberta Speera, na druhom pamäť holokaustu prepísaná „medzi riadkami“ architektúry Židovského múzea Daniela Libeskinda, ktorej stredom sa ťahne „čiara prázdna“. Huyssen zdôrazňuje, že živá pamäť sídli vždy v individuál-

nych ľuďoch, v ich zážitku a bolesti, dokonca aj vtedy, keď obsahuje kolektívnu, politickú či generačnú pamäť. Preto sa autor sústreďuje aj na diela, ktoré možno pokladať skôr za antimonumenty, akými sú skulptúry pamäti Doris Salcedovej alebo Christov projekt Zahalenie Reichstagu. Tieto diela sú živým príkladom katarzného účinku, rozpuščajúceho traumy minulosti. Politika pamäti v postkomunistických krajinách je často dvojznačná, keďže totalitné režimy mali vplyv na budovanie národnej identity. Skúmanie tejto problematiky u nás by si vyžadovalo podrobnú analýzu politiky pamäti v období komunizmu, ktorá bola výrazne selektívna a pre realizáciu monumentov (pomníkov a pamätníkov) vyberala iba to, čo zodpovedalo ideológii. Kniha esejí Andreea Huyssena by preto potenciálne mohla podnietiť slovenského čitateľa aj k čítaniu mestských palimpsestov a k úvahám nad artikuláciou verejného priestoru v našich mestách.

Daniel Grúň

Pavel Mikiš, z cyklu Mesto 2005 – 2006

Za zrod slovenskej výtvarnej moderny nestál iba akýsi nerozlíšený mýtus slovenskej duše, ale aj vedomá mýtotvornosť ako racionálna ideologická konštrukcia.

mýtus, platí pre všetky kľúčové postavy slovenského moderného umenia. Čím teda bola tvorba M. Benku, J. Alexyho, M. A. Bazovského, E. Fullu alebo M. Galandu, ak nie špecifickou verziou európskeho modernizmu? Abelovského téza by sa niekomu mohla zdať ako devalvácia hodnôt, ktoré títo maliari položili do základov stavby slovenského umenia. Je zrejme, že to tak nie je a že táto téza skôr odkrýva pozície v hierarchii hodnôt medzi radikálnosťou avantgárd a tradicionalizmom domáceho prostredia. Už pri zbežnom porovnaní najodvážnejších výstupov domácich umelcov s poľským či maďarským variantom kon-

derny nestál iba akýsi nerozlíšený mýtus slovenskej duše, ale aj vedomá mýtotvornosť ako racionálna ideologická konštrukcia. Podstatnú časť publikácie tvoria reprodukcie diel medzivojnovy moderny a jej reinterpretáciám je venovaná aj väčšina teoretických analýz. Ďalšiu rovinu tvoria artefakty etnografického charakteru a problematika stvárnenia mýtického hrdinu Jánošíka v rôznych vizuálnych médiách. Zostavovatelia publikácie, poučení vývojom v oblasti antropológie a kultúrnych štúdií, venovali pozornosť aj transformácii ľudových mýtov do populárnej kultúry a filmu (Petra Hanáková, Ute Rašlöff). Úspešne sa tak vyhli nebez-

Od kríka po fotobunku

- ▲ Daniel Furrer
- ▲ Kam aj kráľ chodí pešo. Malá kultúrna história záchodu
- ▲ Preklad Ludovít Petraško
- ▲ Kalligram 2006
- ▲ 208 strán
- ▲ 219 Sk

svätosväte presvedčení o vlastnej odbornej geniálnosti. Výsledkom pandemickej grafománie je, že v návale brakov so šokujúcimi nadpismi a obsahom pôsobí neraz nedôveryhodne aj to, čo si v skutočnosti pozornosť zaslúži. Takou je aj knižka švajčiarskeho historika Daniela Furrera s trochu bulvárnou témou, ale podanou tak, aby neurazila ani tú najprudrnejšiu dámu.

Bez ohľadu na to, či sa to niekomu páči alebo nie, vykonávanie telesnej potreby je vec ľudská a ako taká má rovnako dlhú minulosť ako ľudstvo samo. Táto téma iste nie je nosnou v historickom bádani, ale možno ju skúmať z viacerých hľadísk. Zaujímavý je už len vývoj onoho diskrétneho miesta, ktoré v istých periódach ľudských dejín vôbec nebolo diskrétno. V niektorých starovekých kultúrach, podobne ako aj v antickom období boli kolektívne záchody elitárskymi strediskami uzatvárania obchodov, politizovania alebo len spoločenského posedenia mužskej časti populácie. Je len samozrejme, že na takýto účel nemohli slúžiť špinavé a zápachajúce budy, ale elegantné, hygienicky udržiavané špeciálne stavby s tečúcou vodou a obsluhujúcim personálom.

Zánik Rímskej ríše a nástup stredoveku priniesol výraznú zmenu – najmä čo sa týka mestského obyvateľstva a šľachty. Dedinské obyvateľstvo si totiž vo všetkých dobách väčšinou vystačilo s obyčajným hnojiskom, mašťalou, kríkom alebo tí náročnejší s latrínou. Dvor okolo dedinského domu bol zvyčajne dosť priestranný, aby hnojisko mohlo byť v dostatočnej vzdialenosti od obytných priestorov. Horšie to bolo v mestách, stiesnených vo vnútri mestských hradieb. Ak väčšina z nás dnes nahnevane šomre na psíčkárov a exkrementy ich miláčikov na ulici – čo by sme robili tak napríklad v 14.

prídu až za týždeň, zatiaľ si pri ňom užívajú muchy. Ostatné fekálie čakajú na sedliakov, ktorí ich na jeseň kúpia a odvezú na hnojenie polí. Čistením ulíc je síce poverený kat a jeho paholci, ale akokoľvek sa snažia, udržať ulice aspoň trochu čisté sa im nedarí. Podobne utešená mohla byť aj situácia okolo vojenského tábora, v ktorom sa na boj pripravovalo niekoľko tisíc mužov. Nečudo, že nedostatok hygieny a z nej vyplývajúce choroby si zobrali svoju daň v niekoľkonásobne vyššom počte obetí, než bolo padlých v boji...

Samozrejme a verejné vykonávanie potreby sa striedalo s obdobiami

V antickom období boli kolektívne záchody elitárskymi strediskami uzatvárania obchodov, politizovania alebo len spoločenského posedenia mužskej časti populácie. Je len samozrejme, že na takýto účel nemohli slúžiť špinavé a zápachajúce budy, ale elegantné, hygienicky udržiavané špeciálne stavby s tečúcou vodou a obsluhujúcim personálom.

storočí? Predstavme si, ako po nevydláždenej, zablatenej úzkej uličke pobejú prasiatka, kozy, hydina a iné drobné zvieratká (najmä potkany), z brány sluha práve vykydol fúrik hnoj na ulicu a starostlivá gazdina vyliala obsah nočníka cez okno... Na rohu ulice stojí sud, do ktorého sa zbiera moč pre garbiarov, ktorí ho používajú na spracovanie kože. Odniesť ho však

hanblivosť hraničiacimi s popieraním nutnosti či diskrétnym, ale predsa snobským demonštrovaním exkluzivity patričného zariadenia. Už aj staroveký človek si však uvedomoval, aké riziko predstavujú výkaly. Dômyselnosť a snaha, s ktorou sa ľudstvo snažilo eliminovať nepríjemnosti spojené s vyprázdňovaním nakoniec viedli k víťazstvu, ktoré dnes reprezentuje samočis-

tiaca, na fotobunku fungujúca splachovacia toaleta s odvetraním a vôňou. Aby opis rôznych stupňov vývoja nebol len suchým výpočtom architektonických či technických zmien a zdokonalení, použil autor medzi historikmi (a aj čitateľmi) čoraz obľúbenejšiu metódu ilustrácie príkladmi konkrétnych osobností. Tak sa dozvieme aj to, ako vykonávali svoju potrebu králi a ich milienky či obyčajní mnísi v kláštoroch, spoznáme, s plánom akého vetraného otáčavého záchodu vyrukoval geniálny Leonardo da Vinci a na aké problémy narazili ďalší zlepšovateľa.

Krátky exkurz nám ozrejmí aj predchodcov toaletného papiera a zavedie na výlet do sveta „toaletných kuriozít“. Z nich sa mne osobne najviac páčia výsledky prieskumu o umývaní rúk po použití WC a z nich vyplývajúca málo lichotivá úroveň hygienického povedomia mužov. Zrejme najmä im je venovaný relatívne veľký priestor s popisom rôznych nákazlivých chorôb, prenášaných špinou a nedostatočným využitím vody a mydla.

Daniel Furrer sa netvári, že námet vyčerpá, ostatne úctyhodný zoznam literatúry naznačuje, že aj o tejto téme sa dá dozvedieť ešte mnoho zaujímavého. Čitateľ však aj z tejto útlej knižky získa množstvo prekvapivých poznatkov a ak sa zamyslí nad súvislosťami s každodenným životom či už v minulosti, alebo dnes, možno sa jeho nevšimavý vzťah k onomu miestu zmení aspoň v tom, že ho nebude nechávať za sebou zašpinené.

Tünde Lengyelová

V ponuke kníhkupectiev sú dnes už knihy o všetkom. Preplnené police označené ako „Odborná literatúra“ sa ohýňajú pod ťarchou originálnych plodov literárnych exhibicionistov, ktorí píšú zaručené návody výroby šťastia rovnako presvedčivo, ako vzrušujúce recepty o delenej strave, pričom sú

Pavel Mikiš, z cyklu Mesto 2005 – 2006

Dejiny miest, miesta dejín

kych štátoch Habsburskej monarchie a Uhorského kráľovstva začali vznikať dejiny „maďarských“, „slovenských“, „českých“ a iných miest. Aj reálna politická situácia spôsobila, že mnohonárodnostný element sa z miest pomaly vytratil. Situácia po roku 1989 poskytla historikom šancu na to, aby konečne začali diskutovať o otázkach minulosti otvorene a bez potreby vykladať dejiny z jedného hľadiska. Slovensko-maďarská spoločná minulosť patrí medzi „háklivé“ témy, najmä čo sa týka objasnenia niektorých jej aspektov. Je však pozoruhodné, že aj taká „neutrálna“ téma, akými sú mestá, nebola spracovaná v spoločnej slovensko-maďarskej spolupráci. Pritom východisko pre výskum je spoločné – najzachovalejší archívny materiál k dejinám miest sa nachádza v slovenských archívoch. Maďarskí historici túto skutočnosť už dávno zistili – otázka však bola nasledovná: Ak napríklad v košickom archíve sedí vedľa seba slovenský a maďarský bádateľ, skúma ten istý fond, čo z toho vznikne? Jeden z nich vypublikuje závery svojho výskumu po slovensky, druhý po maďarsky a výsledný efekt je rovnaký. Tá istá problematika je analyzovaná v dvoch jazykoch, bez toho, aby bádatelia vzájomne konfrontovali a doplnili svoje výskumy.

Tento jav však nie je charakteristický iba pre slovensko-maďarské skúmanie minulosti a netýka sa iba bádania dejín miest. Podobných príkladov by sme mohli vymenovať z celej strednej Európy.

tento stav zmeniť. Základom pre vznik zborníka vedeckých štúdií Z Bardejova do Prešporku bola konferencia Spoločnosť, súdnictvo, vzdelanosť v mestách v neskorom stredoveku a ranom novoveku, ktorá sa konala v septembri 2003 v Košiciach. Príspevky z tohto podujatia boli uverejnené najprv v maďarčine, následne boli preložené do slovenčiny. Je to priam revolučný čin, pretože práve takýmto spôsobom sa dajú najefektívnejšie vytvoriť základy pre intenzívnejšiu komunikáciu o otázkach minulosti na obidvoch brehoch Dunaja.

Výsledným efektom však nie je iba polozenie základu pre plodný dialóg alebo pre porovnanie výsledkov bádania. Takisto dôležité je skonfrontovať používanie odbornej historickej terminológie, ktorá sa na slovenskej strane stále nachádza v štádiu rozvoja. Pre prekladateľa bola skutočná výzva popasovať sa s textmi dvoch nestorov výskumu dejín miest, profesorov Andrása Kubinyiho a Richarda Marsinu. Už dlhé desaťročia zvädzajú náročný a hlavne vysoko intelektuálny súboj o otázke mestského vývoja v Uhorskom kráľovstve, ich závery sú hlavným východiskom pre bádateľov v tejto tematike.

Štúdie obsiahnuté v zborníku venujú pozornosť širokému spektru tematických celkov od hospodárskych otázok, právneho postavenia mešťanov a právnych noriem, ktoré ich spolužitie regulovali, cez náboženský život, každodennosť, rodinu až po politické

znamenalo násilie v minulosti, ako riešili mešťania otázku trestu a odčinenia, ako vnímali morálku a česť, aký dosah mali právne normy na medziľudské vzťahy, na postavenie mužov a žien. Násilie malo mnoho podôb, od „bežných“ kriminálnych činov, ako lúpež, fyzické násilie alebo podvod, až po „temné, ututľávané“ zločiny ako domáce násilie, znásilnenie alebo infanticí-

mestá a banské mestá získali v stredoveku od panovníkov výsady a mohli vystupovať na uhorských snemoch, nedá sa povedať, že mestá by mali rozhodujúci podiel na politickom dianí v Uhorsku. Nastupujúca absolutistická moc Habsburgovcov po Moháči (1526) sa snažila oklieštiť stredoveké mestské výsady a získať mestské magistráty pod svoju kontrolu. Tento vývoj však necharakterizoval iba náš región. Rovnako aj v západnej Európe platilo, že „vo vývoji mešťanstva sa dominujúcim faktorom nestali mestá, ale mešťania disponujúci silným kapitálovým zázemím“. (I. Németh)

Slováci a Maďari majú zarážajúco málo poznatkov o sebe – a táto neznalosť sa netýka iba historickej vedy. Ani v Bratislave by sa nenašlo veľa Slovákov, ktorí by mali dôvernejšie znalosti o osobnostiach maďarskej kultúry. Nepoznáme sa, napriek tomu, že sme susedia a žijeme vedľa seba.

dium (zabitie novorodeného dieťaťa). Je pozoruhodné, že s týmito počínmi sa stredoveká a novoveká spoločnosť vysporiadala rovnako ťažko, ako tá dnešná. Ženy, ktoré mlčia o tom, ako ich mužskí členovia rodiny psychicky i fyzicky týrajú alebo po znásilnení nehlásia svoj prípad pred trestoprávnymi orgánmi, lebo sa „hanbia“ – nie sú to iba javy z „temného“ stredoveku. Vždy je priam zarážajúce zistenie, že hoci sa doba a spoločenské normy menia, stále a nemenné však zostávajú ľudské pohnútky alebo motívy k určitým činom.

Inventáre a testamenty nám pomáhajú nahliadnuť do hmotného vybavenia mešťianskych domácností a taktiež dávajú obraz o tom, ako sa bohatší a chudobnejší obliekali. K bežnému stereotypu patrili rôzne zábavy, od posedení v krčmách až po honosné svadby. Niektorí mešťania boli natoľko roztopašní, že ich túžba pozabávať sa neskončila ani za bránami kostolov. Banskobystrická mestská rada preto roku 1555 vydala nariadenie, ktorým zakazovala v kostoloch „žrať, slopať, hrať a iným spôsobom sa verejne hanbe a rúhavo správať“. (I. Graus)

Akú mali politickú moc mestá? Napriek tomu, že slobodné kráľovské

Zborník Z Bardejova do Prešporku je plodná a užitočná forma dialógu pre maďarských i slovenských historikov. Podnetný však nie je iba pre tých, ktorí sa venujú dejinám miest. V širšej súvislosti sa taktiež dá zamyslieť nad tým, že Slováci a Maďari majú zarážajúco málo poznatkov o sebe – a táto neznalosť sa netýka iba historickej vedy. Skúste sa v Budapešti spýtať ľudí na ulici, koľko slovenských hercov alebo spevákov poznajú. Ani v najlepšom prípade neočakávajte, že vám vymenujú viac ako jednu osobnosť. Naopak, ani v Bratislave by ste nenašli veľa Slovákov, ktorí by mali dôvernejšie znalosti o osobnostiach maďarskej kultúry. Nepoznáme sa, napriek tomu, že sme susedia a žijeme vedľa seba. Jedine predstavitelia maďarskej menšiny na Slovensku alebo slovenskej menšiny v Maďarsku sa dokážu orientovať v obidvoch kultúrach, lebo ovládajú obidva jazyky. Títo ľudia zatiaľ tvoria most medzi obidvoma národmi a patria k „výnimočným zjavom“ pre svoj bi-niekedy až trilingvizmus. Mešťania zo slobodných kráľovských miest by smutne krútili hlavami, kam sme to vlastne dospeli.

Anna Fundarková

- ▲ Csukovits Enikő, Tünde Lengyelová (ed.)
- ▲ Z Bardejova do Prešporku. Spoločnosť, súdnictvo a vzdelanosť v mestách v 13. až 17. storočí
- ▲ Historický ústav SAV, Prešovská univerzita 2005
- ▲ 309 strán
- ▲ 240 Sk

Dejiny miest sú aj dejinami toho, ako sa počas stáročí podarilo na úzkom priestore danom mestskými hradbami sklbiť rôznorodosť a rovnakosť, riešiť konflikty a hľadať kompromis, sú to príbehy o tolerancii i neznášanlivosti.

Komisia slovenských a maďarských historikov, konkrétne jej dve aktívne a činorodé tajomníčky, Enikő Csukovits a Tünde Lengyelová, sa rozhodli

postavenie miest. Často strohé zápisy v mestských knihách odhalujú aj mentalitu obyvateľov miest. Zaujímavé sú v tejto súvislosti príspevky o tom, čo

Barbara Nowak, bez názvu, 2006

Úzke uličky páchnuce ľudskými i zvieracími výkalmi, zloději striehnuci za každým rohom, ľudia oblečení v starodávnych odevoch známych z kostýmových filmov, brutálne verejné fyzické tresty alebo popravy ako ozvláštnenie všedných dní – to je obraz, ktorý sa väčšine z nás vybaví v súvislosti s mestským životom v stredoveku a novoveku. Ak však tieto predstavy porovnáme so skutočnosťou, ktorá sa dá zrekonštruovať na základe archívnych prameňov, vytvorí sa pred nami celý kaleidoskop ľudského bytia.

Mestá zohrávali v minulosti zvláštnu úlohu. Ich výskyt alebo práve nedostatok v jednom regióne určovali jeho rozvinutosť alebo, práve naopak, zaostalosť. Z tohto hľadiska je nesmierne dôležitý poznatok, že dnešné územie Slovenska bolo najviac urbanizovanou časťou Uhorského kráľovstva. Príchod nemeckých hostí – hospic do stredovekých slobodných kráľovských a banských miest ešte viac spestril už aj tak rozmanitú a mnohotvárnu národnostnú a kultúrnu štruktúru krajiny. V dôsledku toho boli a sú dejiny miest na našom území aj dejinami toho, ako sa počas stáročí podarilo na úzkom priestore danom mestskými hradbami sklbiť rôznorodosť a rovnakosť, riešiť konflikty a hľadať kompromis, sú to príbehy o tolerancii i neznášanlivosti.

Po roku 1918 sa multikultúrna minulosť stredoeurópskych štátov potlačila do úzadia. V nástupní-

myslím si, že...
Ivan Štrpka

Marián
Milčák: Nôž
a iné básne
Vítazoslav Hro-
nec: Čítanie
čítania (esej)
Balla: Žena z Nitry (poviedka)
František Andraščík:
Z nepublikovaných básní
Ján Zambor: Andraščíkove eseje

umenie eseje
Niko Grafenauer:
Poetika labyrintu

rodinné striebro
Miloslava Kodoňová:
A kupčici budú z chrámu
vyhostení

Peter Bilý:
Z nočných jász (básne)

galéria romboidu 2007
Jiří Olič: O nezařaditelnosti
pravosti – maliar Jaroslav Štuller

voľným okom

Juraj Mojžiš: O malbe s čiernym
oblúkom Vasilija Vasiljeviča
Kandinského a o vnútornom fa-
rebnom znení

Jana Štroblová: Třetí břeh (bás-
ne)
Ján Zambor: Niekoľko viet
o Jane Štroblovej

Dana Zavadová: Úplne od vecí

pan(o)ptikum
Vladislava Gálisa

recenzie

Igor Hochel: Poézia s prvkom
napätia a dramatizmu
(Ján Gavura: Každým ránom si)
Marta Součková: Intertextuálne
čítanie (Michal Habaj: Druhá
moderna)
Stanislava Repar: O pribúdaní
vrcholov (Ivan Žucha:
O prirodzenosti vecí)
Andy Turan: Slzy, smiech a slad
smrti (Isaak Babel: Ako to chodi-
lo v Odeze)

cool/túra

Márius Kopcsay:
Nie je nám do smiechu?
Miloslava Kodoňová:
Koniec chváli dielo

tour de galery

Marián Kubica: Tour de Galery
alebo – Na vernisáž!

úklady jazyka
alebo slovgličtina
Pavel Branko

z poznámok Ivana Žuchu:
Z textov: Pre koho?

Banalita outsiderstva

Poviedkovou zbierkou Zbytočný život ukončil Mérius Kopcsay svoju tri-
lógiu – patria sem ešte knihy Kritický deň (1998) a Stratené roky (2004)
– a treba skonštatovať, že v kontexte vlastnej tvorby tu neprišiel so žiad-
nymi novými témami ani motívmi. A čitateľovi sa zatiaľ ešte stále žiada
dodať – chvalabohu, i keď sa autorovi v textoch predchádzajúcej zbierky
a v románe Domov podarilo dosiahnuť väčšiu mieru intenzity a koncen-
trovanosti rozprávania.

▲ Mérius Kopcsay
▲ Zbytočný život
▲ L.C.A 2006
▲ 216 strán
▲ 199 Sk

V jednotlivých prózach sa opäť stretávame
s variáciami na jedného hrdinu, vlastne
antihrdinu, ako aj na jednu tému, ktorou
je životná dezilúzia. Nachádzame tu do-
konca i drobné rekvizity predchádzajúcich
rozprávání, ako sú zelený trabant, krava
medzi električkami v Miškolci, nevlúdny
byt v centre a podobne.

Nech už autor nazve svojho prota-
gonistu Spáč, Pisár, Paľo Kriak-Týnistý, Šte-
fan Lístok-Cviknutý alebo len jednoducho
Muž, naďalej pokračuje v biografii outside-
ra našej doby. Opätovne ho vybaví tučnou-
tou, nepochybne závažnými zdravotnými
problémami s nábehom na hypochondriu,
neznesiteľným rodinným zázemím – „glo-
bálne nespokojnou“ manželkou, dvoma
svokrami (svojou a manželkinou), neute-
šenou finančnou situáciou, slabomyseľný-
mi nadriadenými a hlúpym a zaťažujúcim
zamestnaním. Oproti predchádzajúcim
prózam ho nechá splodiť ďalšieho syna

a odšahovať sa na vidiek. Naďalej mu do-
praje žiť „ilúziu blbého života“ a túžiť po
živote „skutočnom“, naplnia ho frustráciou
zo zbytočnosti a prázdnoty vlastnej exis-
tencie, z faktu, že „vyvrcholenie“ životné-
ho príbehu nie a nie prísť. Ponecháva mu
iba život ako „údel“, „bremeno“ a zúfalú
túžbu prekonať vlastnú situáciu, pálčivé
želanie, aby veci boli inak. Z tej však ne-
pochádza nič dramatické, končí väčšinou
rezignáciou, „zvyknutím si“, prejedaním

*Kopcsay dokáže vierohodne ukotviť svoje
rozprávanie v konkrétnom historickom čase
a priestore a rovnako prejavuje veľký zmysel pre
detaily vystihujúce kolorit doby. V poviedkach
Zbytočného života sa však vyskytujú momenty,
keď texty sklzávajú do publicistického glosovania
a nepríjemne z nich vytrča komunálna satira.*

sa, pohárikom v obľúbenej alebo menej
obľúbenej krčme. Rovnako nič dramatické
sa nenachádza ani v pomeroch a životných
udalostiach, ktoré u Kopcsayových prota-
gonistov vyvolávajú také výrazné negatív-
ne pocity. Ide o kolobeh každodennosti,
všednú realitu, ktorá môže pôsobiť zadú-
šajúco svojou monotónnosťou a šedivos-
ťou, stáva sa zdrojom záväzkov a niekedy
aj ohrozenia.

Takisto ani outsiderstvo prítomné
v týchto textoch nie je exkluzívne a veľko-
lepé, nemanifestuje žiadny zásadný život-
ný postoj. Spôsobuje ho reflexibilita jeho

postáv a ich pocit nemožnosti pri napl-
ňaní svojej rodovej úlohy živiteľa a hlavy
rodiny, tak ako ho v ich detstve spôsobi-
jú výzvy najbližšieho okolia, aby sa učili,
športovali, správali sa slušne, neboli ne-
taktíni k dospelým a nesmkli. Pri troche
nadhľadu by sa Kopcsayove prózy vlastne
mohli považovať za príspevok ku gendero-
vým štúdiám z mužskej strany.

Spomínané outsiderstvo autor podá-
va v úplnej banalite, no pritom s veľkou
dávkou empatie. Rozprávač svoje hlavné
postavy napriek častým ironickým polo-
hám nezahadzuje, ale s nimi miestami až
bolestínsky súcíti. Súčasne je zaujímavé
sledovať, ako táto rozprávačská empatia
pri väčšine ostatných postáv končí. Až na
zriedkavé výnimky (postavy synov) pô-
sobia jednorozmerne, redukujú sa len na
funkciu vo vzťahu k protagonistom – ma-
želka, matka, svokra, svokor, nadriadení,
kamaráti, susedia, a zväčša sú pôvodca-

mi útokov, ktoré im neznesiteľná realita
uštedruje.

Do istej miery je redukovaná i podoba
sveta Kopcsayových próz, pretože je re-
flektovaný predovšetkým cez prizmu men-
tálnych stavov precitlivených a úzkostli-
vých protagonistov. Tie sa pohybujú od
melanchólie, roztrpčenia, znechutenia
až po dezilúziu, frustráciu a hysterické
výbuchy zlosti. Únikom z tohto marazmu
sa pre protagonistov stávajú sny, či už
predpubertálne o skvelých kamarátoch
a kapele, alebo erotické v dospelom veku,
ako aj platonické nevery so stopárkami,

Príbeh zanesený balastom slov

Po globalizovanej všehochuti debutu Dulche de leche prichádza Svetlana
Žuchová vo svojej útlej próze s komorným príbehom o samote, pocite „cu-
dzinectva“ a pálčivej túžbe to všetko prekonať.

▲ Svetlana Žuchová
▲ Yesim
▲ L.C.A 2006
▲ 96 strán
▲ 149 Sk

Ani tentoraz sa však autorka nerozhodla
svoje rozprávanie situovať do našich kon-
čín. Jeho protagonistkou sa stala Yesim,
dcéra tureckých prisťahovalcov v Rakúsku.
Sprevádza ju trauma z toho, že nikam ne-
patrí – vlastná komunita reprezentovaná
rodinou jej strýka Serkana ju odmieta,
väčšinová komunita ju ešte neakceptovala
a na periférii svojho života ju necháva i mi-
lenc Max. Yesim sa tak stáva postavou na
pomedzí.

Výlučnosť hrdinky umocňuje i fakt, že
je umelkyňou, speváčkou. „Umelectvo“ sa
stáva možnosťou, ako sa zbaviť stigmy cu-
dzinky, zobrať svoj osud do vlastných rúk
a samozrejme dodáva tejto postave „citli-
vosť“.

Yesim hľadá možnosti, ako naložiť so
svojou identitou, ako niekam patriť. Svo-
je umelecké ambície dokáže dať bokom,
pretože jej túžby sú veľmi krotké – chce
nájsť domov, deliť sa oň s niekým, starať sa
o niekoho, mať rodinu, deti, prekonať tým
samotu, pocit inakosti a žiť vlastne tak, ako
žila jej matka, ibaže po svojom.

Sústredené rozprávanie, ktoré je mo-
nologom Yesim, neustále krúži okolo nie-
koľkých kľúčových momentov jej života:
príchod s rodičmi z Turecka do Viedne,
stretnutie s milencom Maxom, neďlné
návštevy strýkovej rodiny, koncertné vystú-
penia, sťahovanie do nového bytu. Yesim
život je rekonštruovaný prostredníctvom
detailov – taxičky na stanici v deň príchodu
do Viedne, zápach mokrej handry v strýko-
vej kuchyni, staré kožené tašky, škatule so
zabalenými vecami. Komornosť príbehu sa
má vyvažovať bohatou lyrickou evokáciou
a poetizáciou. Práve zvolený rozprávačský
postup sa stal výrazným problémom celé-
ho textu.

Čitateľ môže prekonať svoju nedôveru
voči hodnovernosti príbehu a pochybnos-
ti, či sprostredkovanie mentality a spôso-
bu života tureckej komunity neostáva na
úrovni turistických momentiek a letných
dojmov, no na lopatky ho definitívne polo-
ží autorkin štýl, ktorý je založený na seka-
ných vetách (zo syntaktického aspektu ide
o osamostatnené výpovede či osamostat-
nené vetné členy), neúnavnom opakovaní

a nevysvetliteľnej snahe používať za každú
cenu prirôvnávanie, ktoré by chceli byť
svojské, no vzbudzujú rozpaky.

Každá výpoveď, situácia, detail rozprá-
vania vyvolá záplavu prirôvnaní a tie zase
ďalšie a ďalšie, až nie je jasné, k čomu sa
pôvodne vzťahovali, o tom, že prekračujú
hranicu zrozumiteľnosti už nehovoriac.
Ďalšia tendencia textu, sústavný návrat
k už nespočetnekrát povedanému, vzbudzuje
dojem, či nie je určený pre ľudí
s krátkodobými výpadkami pamäti.

Je zrejme, že uvedený postup by mal
ozvlášťňovať rozprávanie, umocňovať
působivosť a naliehavosť príbehu, dodať
mu atmosféru ľahkosti a zároveň potvrdiť
autorkinu originalitu videnia sveta. Próza
Yesim je totiž typom textu, z ktorého veľmi
jasne trčia autorské ambície, ale zároveň
sa v ňom veľmi jasne ukazuje, kde tieto

*Próza Yesim je typom textu, z ktorého veľmi
jasne trčia autorské ambície, ale zároveň sa
v ňom veľmi jasne ukazuje, kde tieto závery
stroskotali.*

závery stroskotali. V tomto prípade je to
úplná nefunkčnosť štylistických postupov.
Rozprávanie neobohacujú, nedodávajú mu
nové rozmery, ale retardujú ho, zbavujú
ho akejkoľvek spontánnosti a pôsobia ako
slovný balast.

Protagonistka sa oblieka do domá-
ceho a dáva sa do roboty „ako postava
v animovanom filme“ (s. 13), takisto v kú-
peľni visia dva uteráky ktovie prečo „ako
v kreslenom filme“ (s. 57), do tretice ako
„v kreslenom filme“ by protagonistka ute-
kala podzemnou dráhou. Keď už sme tam,
dvere na vlaku otvára prudo, „ako keď sa
klepú rezne“ (s. 93). Milenc hrdinky je

mladými predavačkami, spolucestujúcimi,
kolegyňami. No hlavným útočiskom ostáva
predovšetkým bezčasie detstva, pri sporá-
ku starých rodičov, keď boli „všetci príliš
ďaleko – mamička, učiteľka aj spolužiačky
a spolužiaci“ a vôbec, keď bol vzdialený aj
celý ten svet povinností a nepríjemností,
keď sa ešte mohlo očakávať akési „vyvr-
cholenie“. Na hodnote tohto životného
obdobia u Kopcsaya nič nemení ani sku-
točnosť, že sa v podstate tiež nieslo v zna-
mitej monotónnej všednosti a časom sa
postupne vytratili i akékoľvek očakávania.
Podobne ako v predchádzajúcich textoch,
aj v tejto poviedkovej zbierke predstavujú
istý spôsob vytrhnutia z rozprávania o ži-
votnej frustrácii bizarné a fantastické mo-
tívy, ktoré v niekoľkých poviedkach ústia
do prekvapivej pointy.

Kopcsay dokáže vierohodne ukotviť
svoje rozprávanie v konkrétnom historickom
čase a priestore a rovnako prejavuje
veľký zmysel pre detaily vystihujúce kolorit
doby, či už je to minulosť situovaná do de-
tstva hlavnej postavy, alebo bezprostredná
súčasnosť. V poviedkach Zbytočného ži-
vota sa však v porovnaní s knihami Stratené
roky a Domov vyskytujú viaceré momenty,
keď dobový spoločenský kontext presiahne
charakterizačné rámce a texty sklzávajú
do publicistického glosovania negatívnych
javov súčasnosti a nepríjemne z nich vytrčí
komunálna satira. Navyše pri zobrazo-
vaní svojrázov našej doby, ako sú agresívni
„kokoti“ v čiernych golfoch a spol., auto-
rovi dochádza invencia, ostáva pri niekoľ-
konásobne opakujúcich sa prívlastkoch
typu „holohlaví mládenci“ a ich partnerky
s „cečkami natlačenými v tesnej blúzke“. Napriek
tomu ostáva veľmi presvedčivým
autorom, ktorý si v tragikomickom rozprá-
vaní o banalite a nezáživnosti existencie
svojich protagonistov vystačí s presne vy-
medzeným registrom (i keď sa zlomyseľne
vynára otázka ako dlho). Určite nepotre-
buje exhibovať autorskou rozkokošenosťou
z písania, a hoci tak v niektorých momen-
toch priam detinsky činí, sympatizujúci
čitateľ, vďačný spisovateľovi, ktorému sa
opakovane podarilo urobiť zo životnej pró-
zy pútavé čítanie, to radšej s dávkou istej
zhovievavosti prehliadne.

Ivana Taranenková

o čosi jemnejší, ten na dvere klope „bez-
starostne, ako keď zovrie voda. A s ľah-
kousťou gymnastky“ (s. 61). Keď jej napíše
esemesku na telefón, ktorý inak leží na
stole „bez pohnutia, bez duše ako prázdne
hniezdo“ (s. 61), Yesim sa teší ako „hubár,
keď pod stromom nájde hríb“ (s. 60), hoci
jej nepovie „nič mäkké ako jesenné lístie“
(s. 61). Keď milenc neklope ani neese-
meskuje, tak je sama a jej samota je buď
ako „kašeľ“ (s. 17), alebo ako „chrípka“
(s. 95). No dobrý vzťah má i k milencovej
matke, ktorú nikdy nevidela – cíti voči nej
„náhlu nehu ako chlieb namočený v mlie-
ku“ (s. 55), má ju rada ako „žltkový krém“
(s.71). Keďže je Yesim umelkyňou, túla
sa po nociach „ako Poludnica“ (s. 93). Jej
rodina drží pokope ako „bobule hrozna
na strapci“ (s. 17), teta sa pred jej rodičmi
„nepotrebuje ukazovať ako muchotrávka,
čo sa v kreslenej rozprávke nafukuje pred
celým lesom“ (s. 24). A napokon, aby sme
uzatvorili tento veľmi skromný výber zo
štylistických pozoruhodností textu – pro-
tagonistkin koncert je záverečný „ako keď
sa zavrie zips“ (s. 44), lúči sa „okružlo“

Sprievodca začínajúceho gastronauta

Často počúvame a čítame, že kultúra po roku 1989 trpí, upadá, nerozvíja sa. Jedna oblasť kultúry sa však evidentne posledných pätnásť rokov rozvíja viac ako dynamicky. Nepopieram, že pre mňa je dôležitá a že iní ju môžu vidieť ako nepodstatnú. Kultúra jedla prežíva boom.

TREND top reštaurácie a hotely 2007. Hodnotenia, rebríčky, komentáre
Trend Holding 2007
488 strán
249 Sk

Vidíme to na ponuke v obchodoch: zoberie si len chlieb náš každodenný, alebo na kuchárskych knihách v knižkupectvách. A najbúrlivejší rozvoj zažíva čoraz pestrejšia ponuka gastronómie – od bufetov a bistier cez kaviarne až po širokú paletu reštaurácií. Skúste si spomenúť na sivý smútok RaJov a Jednot s občasnými „pozitívnymi ostrovčekmi deviči“ v podobe malých kuchárskych zárazkov a porovnať ho s terajším stavom, keď gastronómia mení naše zvyky a chute, ale aj tvár ulíc a podobu života. Vývoj je taký rýchly, že strácame prehľad v ponuke a pokiaľ máme radi dobré jedlo a pitie, hľadáme oporu a orientáciu.

Riešenie tejto, pre labužníkov zložitej a ťaživej situácie je známe najmenej od roku 1900, keď vo Francúzsku vyšiel prvý „Guide Michelin“, praotec a vzor všetkých sprievodcov a hodnotení reštaurácií. Postupne sa pretváral, rozvíjal, rozširoval svoju pôsobnosť na ďalšie krajiny a oblasti pohostinstva a turistiky. Paralelne k tomu sa v žurnalistike začal objavovať nový žáner – gastrokritika. Špecializovaní novinári, v lepších prípadoch esejisti – gurmáni v novinách a časopisoch vytvorili celú škálu pravidelných rubrik, v ktorých sa približujú a hodnotia reštaurácie, hotely, pivnice, regionálne kuchyne a vína a vôbec všetko, čo súvisí s príjemnosťami života. Keďže „Guide Michelin“ reštaurácie len hodnotí,

udeľuje alebo odoberá im hviezdičky, musel vzniknúť aj hybridný sprievodca, ktorý hodnotí a zároveň, aj keď stručnejšie ako noviny, opisuje ich pozitíva a negatíva. Najznámejšou z takýchto pravidelných publikácií je „Guide Gault Millau“, ktorý začal vychádzať v roku 1962 vo Francúzsku a medzitým tiež už prešiel búrlivým vývojom. Ďalším míľnikom v hodnotení pohostinstva a v rozvoji gastrokritiky bol rozvoj internetu, ktorý mu dal celkom nové dimenzie. Dalo by sa povedať, že okrem nárastu šírky a množstva informácií, hodnotenie hlavne demokratizoval. Umožňuje hodnotiť všetkým.

Tento vývoj nemohol obísť ani Slovensko. Ako iné spoločenské javy prebehol zrýchlene a, vzhľadom na časový posun, nekopíroval vývoj svojich západoeuróps-

najlepších. Podľa vlastných slov si vybrali tie, ktoré sa „javili ako najlepšie alebo pre nášho čitateľa najzaujímavejšie“. Okrem hodnotenia a fotky obsahuje každý opis nielen základné informácie o reštaurácii, jej type kuchyne, veľkosti a cenovej úrovni, ale napríklad aj o počte ponúkaných vegetariánskych jedál, detskom kútiku, klimatizácii, letnej terase a ďalších doplnkových službách spríjemňujúcich alebo zjednodušujúcich život. Veľmi potešiteľné je aj to, že sa medzi informáciami čím ďalej, tým častejšie objavuje meno šéfkuchára.

Základom úspešnosti každého takéhto sprievodcu je správne nasadenie kritérií na hodnotenie a samozrejme aj kvalita hodnotiteľov samotných. Michelin používa profesionálnych hodnotiteľov, skúsených odborníkov z brandže. V Európe ich pre svojich 12 sprievodcov zamestnáva 85. Navštívia hodnotené podniky aspoň raz za 18 mesiacov a hviezdičkami ocenené reštaurácie aj častejšie. To je samozrejme nielen pre Slovensko, ale aj pre iných sprievodcov nedostihná meta. Gault Millau sa pri hodnotení opiera o „voľných spolu-

Gault Millau uvádza, že hodnotenie „oceňuje výlučne výkony kuchyne“ a podrobne opisuje, čo všetko sa sleduje, napríklad kvalita a sezónnosť surovín, zmysluplnosť použitých ingrediencií, harmónia chutí a podoben. Obsluha, prostredie, ale aj viny lístok sú v texte len opisované, ale nie sú hodnotené.

Kritériá hodnotenia sú skutočne problém. Napríklad moja žena má veľmi jednoduché hodnotenie: od dobrej reštaurácie očakáva, že dostane lepšie jedlo, ako by si sama uvarila. To je samozrejme veľmi vysoká latka, ktorú však vie dosiahnuť málokto. Hodnotenie je zložité aj kvôli tomu, že musí porovnať rôzne typy kuchyne a reštaurácie odlišnej cenovej úrovne. Je neľahké porovnať drahý podnik zameraný na mediteránnu kuchyňu s kolibou ponúkajúcu regionálne špeciality. Bude zrejme ešte dlhšie trvať, kým si redakcia okolo seba vybuduje dostatočne kvalitný a skúsenejší tím hodnotiteľov. Taký, ktorý sa dokáže plne sústrediť na kvalitu surovín, ich spracovanie, na originalitu a invenciu kuchyne. Zatiaľ si príliš často vypomáha opisom interiéru, jedálneho lístka a iných zaujímavých, ale vedľajších faktov. Aj percentuálne členenie hodnotenia je už prekonané. Hodnotenie navyše nie je celkom konzistentné, kritizovaná reštaurácia máva občas lepšie hodnotenie ako tá, ktorá je podľa opisu dobrá. Okrem toho po šiestom vydaní už prišiel aj čas na to, aby hodnotitelia pritrvali.

Treba si uvedomiť, že každý takýto sprievodca je v prvom rade komerčný projekt, ktorý má svoje hospodárske limity a ktorý musí vydavateľovi aspoň vrátiť náklady. Ale každý má aj určitý výchovný rozmer zameraný na užívateľov a možno ešte výraznejšie na prevádzkovateľov reštaurácií. V tejto oblasti odviezol „Trend top“ už množstvo dobrej roboty. A aj keď v úvode tvrdí, že „úroveň gastronomických služieb na Slovensku možno pokojne priravnávať k dobrému európskemu štandardu“, myslím, že vydavateľ čaká ešte veľa pedagogického úsilia. Napriek výhradám, ktoré každý pozornejší užívateľ a labužník určite k sprievodcovi bude mať, je Trend top reštaurácie a hotely 2007 skvelý sprievodca a informačný zdroj. Možno aj preto, že z textov a hodnotenia cítiť radosť z príjemných vecí života a lásku k dobrému jedlu.

Michael Petráš

Kritéria hodnotenia sú skutočne problém. Napríklad moja žena má veľmi jednoduché hodnotenie: od dobrej reštaurácie očakáva, že dostane lepšie jedlo, ako by si sama uvarila. To je samozrejme veľmi vysoká latka, ktorú vie ale dosiahnuť málokto.

ských vzorov. U nás sa témy ujal hospodársky týždenník TREND, ktorý v roku 2000 zaviedol pravidelnú rubriku hodnotenia reštaurácií z celého Slovenska. Paralelne k tomu pridal hodnotenie na svojej stránke www.etrend.sk/restauracie, do ktorého môžu svojimi názormi a hodnoteniami prispievať aj čitatelia. Projekt bol koncipovaný dlhodobo, a tak po naberaní kritického množstva informácií a skúseností mohol pre rok 2002 vyjsť prvý slovenský sprievodca reštauráciami TREND top reštaurácie, rozšírený neskôr aj na hodnotenie hotelov. Slovensko-anglický TREND top reštaurácie a hotely 2007 hodnotí a komentuje 241 reštaurácií a 159 hotelov vo všetkých regiónoch Slovenska. Je obohatený aj o prehľady ďalších (nehodnotených) reštaurácií a hotelov, ako aj o každoročne vyhlasované rebríčky

pracovníkov, ktorí z rôznych dôvodov radi a často chodia jest“. Ide pri tom o „vyučených labužníkov, nie v zmysle učebného odboru, ktorý ani neexistuje, ale na základe ich skúseností“. O hodnotiteľoch TRENDu sa z publikácie veľa nedozvieme, ide podľa nej o „našich nezávislých hodnotiteľov“, ktorí hodnotia „neohlásene a anonymne“. Viac sa dozvedáme o kritériách hodnotenia – z 200 možných bodov môže reštaurácia získať 65 za kvalitu jedál a nápojov, 60 za pomer kvality a ceny, 40 za servis a 35 za prostredie. V úvode praktickej a graficky pekne spracovanej publikácie sa spomína, že sa kritériá hodnotenia postupne menia a upravujú. Naposledy ubudlo bodov za prostredie a zvýšila sa váha kvality kuchyne a nápojov. To je možné len pochváliť, pretože to zodpovedá trendom krajín s vyspelejšou gastronómiou.

ARCH
1/2007
Časopis o architektúre a inej kultúre

Téma čísla:
Podoby bývania

AKTUÁLNE

Súťaž
Výstavy

ROZHOVOR

Prvých desať rokov
Maroš Fečík v rozhovore
s Mariou Topolčanskou

REALIZÁCIE K TÉME

Maroš Fečík: Rodinný dom, Bratislava-Rusovce
Maria Topolčanská: Dom v autorskej krajine Ilja Skoček: Nadstavba rodinného domu, Bratislava
Maria Topolčanská: Dom na dome alebo Lesk rodinného stiebra
Peter Vodrážka, Lubomír Závodný, Dalibor Michalák: Rodinný dom, Stará vinárska, Bratislava
Zuzana Čerešňová: Vila na Slavíne: oddych + inšpirácia
RAW: Vila Pod oborou, Brno-Jundrov
Simona Juračková: Herňa na troch podlažiach
Ján Stempel: Rodinný dom, Vrané nad Vtavou
Matej Šišolák: Dom ako vzor
Martin Rezník, Silvia Kračúnová, Matúš Polák: Polyfunkčný objekt Harmony, Hurbanova ulica, Banská Bystrica
Martin Repický: Efektívna plomba
Karol Stassel, Juraj Šujan: Obytný súbor Karloveské rameno, Botanická ulica, Bratislava
Ivan Gürtler: Dominanta nad Dunajom
Aljoša Dekleva, Tina Gregorič: Housing L, Sezana, Slovinsko
Andrej Hrausky: Jeden bytový blok tváriaci sa ako tri

PROJEKTY

Ivan Matušik: TRIANGOLO – nový bytový dom v Nitre
Karpatský ateliér: Radové domy, Pezinok

TEÓRIA

Juraj Podoba: Premeny bývania na slovenskom vidieku: z drevenice do štokovca

VÝSLEDKY SÚŤAŽÍ

Architektonické riešenie novostavby štátnej vedeckej knižnice v Prešove

REAKCIE: Kauza

Kyjev
DOCOMOMO

Alexej Tahy: Metropolia verzus provincia?

RECENZIE

Šicko-Fabricsi v Galérii M

INÁ KULTÚRA

Knihy
Film
Divadlo
Hudba
Zdravie

KNÍHKUPECTVO ARTFORUM Dočasný domov vašich kníh.
Bratislava | Košice | Žilina | Banská Bystrica | Trnava | www.artforum.sk

OBJEDNÁVKA PREDPLATNÉHO ČASOPISU – Knihy & spoločnosť
Objednávam si:
..... ks ročné predplatné (240,- Sk), ks polročné predplatné (120,- Sk)
Platbu za predplatné vykonám týmto spôsobom:
• Poštovou poukážkou typu „H“ na adresu: L.K. Permanent, spol. s r. o., pošt. prieč. 4 (Monika Herbergerová) 834 14 Bratislava 34
• Preplatením vystavenej faktúry: IČO/DIČ:
Meno/Firma: Ulica/Číslo: Mesto/PSČ:
Telefón: Dátum: Podpis:
L. K. Permanent, spol. s r. o., tel.: 02/44453711, fax: 02/44373311, e-mail: lkperm@lkpermanent.sk, www.lkpermanent.sk
(L. K. Permanent vybavuje objednávky na Slovensko a do zahraničia - okrem Českej republiky.)

Objednávky do Českej republiky: call centrum: +420/234 09 28 51, fax: +420/234 09 28 13,
e-mail: predplatne@predplatne.cz, web: www.predplatne.cz
(ročné predplatné 240,- Kč + poštovné v rámci ČR, polročné predplatné 120 Kč + poštovné v rámci ČR)

EX LIBRIS
STREDOEURÓPSKY DŮM FOTOGRAFIE
Práporčíka 4
Bratislava
EX LIBRIS: 10:00 - 18:00
EX CAFE: 18:00 - 22:00

Autori čísla

Anna Fundarková
pracuje v Historickom ústave SAV (doktorandská práca Pavol Palfi – osobnosť, mecenáš a politik 1592 – 1653), doktorandka na Andrássyho univerzite (politológia), zameriava sa na bilaterálne vzťahy Slovenska a Maďarska

Anna Grusková
teatrologička, dramaturgička, je editorkou a autorkou viacerých odborných kníh a dramaturgií, venuje sa nemeckému a rakúskemu divadlu a sociálnemu rozmeru divadelného umenia

Daniel Grúň
historik umenia a výtvarný kritik, pracuje ako pedagóg na Vysokej škole výtvarných umení

František Gyárfáš
informatik, učí predmet filozofia internetu na VŠMU, prispieva do viacerých médií, píše filmové recenzie, ale aj fejtóny, eseje a vedecké mystifikácie, vo vydavateľstve Slovart mu vyšla kniha Tichí spoločníci (viac v K&S 5/2005)

Katarína Ihringová
odborná asistentka na Katedre dejín umenia a kultúry Trnavskej univerzity v Trnave, venuje sa problémom estetiky a teórii umenia 20. storočia

Ivan Kamenc
historik moderných slovenských dejín, pracovník Historického ústavu SAV, venuje sa politickým a kultúrnym dejinám Slovenska v 20. storočí

Ľubica Kobová
vyštudovala filozofiu a estetiku na Filozofickej fakulte UK v Bratislave a rodové štúdiá na Stredoeurópskej univerzite v Budapešti, pracuje vo feministickom publikačnom a vzdelávacom projekte Aspekt, spolupracuje s Centrom rodových štúdií na FiF UK

Tünde Lengyelová
historička, venuje sa dejinám každodennosti v období raného novoveku (16. – 17. storočie), najmä životu žien, je editorkou a autorkou knihy Žena a právo, právne a spoločenské postavenie žien v minulosti

Marek Mocker
vyštudoval sociológiu na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity, v rámci doktorandského štúdia na FiF UK sa zaoberá vzťahom náboženstva a politiky, pracuje ako vysokoškolský pedagóg

Tomáš Mrva
vyštudoval žurnalistiku a anglický jazyk a literatúru na UKF v Nitre, po dvoch rokoch v najlepšej mediálnej organizácii na svete hľadá novú motiváciu

Daniela Ostatníková
lekárka, pracuje vo Fyziologickom ústave Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, zaoberá sa vplyvom testosterónu na kognitívne schopnosti človeka

Michael Petráš
pôvodne ekonóm v zahraničnom obchode, od roku 1991 pracuje v bratislavskej kancelárii nemeckej nadácie, rád rozpráva a číta o veciach spojených s jedlom a pitím, pokúša sa variť, ale predovšetkým rád dobre je a pije

Ján Šalgovič
žije v Mníchove a je úradným prekladateľom a publicistom, v rokoch 1984 až 1995 pôsobil ako redaktor a komentátor mníchovskej rozhlasovej stanice Slobodná Európa, rokoch 1995 až 2003 bol stálym spolupracovníkom Slobodnej Európy so sídlom v Prahe

Ivana Taranenkova
pôsobí na Ústave slovenskej literatúry SAV a zaoberá sa literatúrou druhej polovice 19. storočia

Dorota Uhrová
psychologička a psychoterapeutka, pracuje na katedre psychológie FF UK a vo vlastnej privátnej psychoterapeutickej praxi, v roku 2005 jej vyšla kniha Imaginácia ako zrkadlo – využitie imaginácie v psychoterapii

Celoživotní sprievodcovia

Čo má spoločné Níl a India? Keby som uvažovala takpovediac rozumne, zrejme nič. Pre mňa však majú spoločného Boha maličkov, cez ktorého sa čerstvo stala mojím sprievodcom Arundhati Roy (alebo Royová, aby som urobila zadosť požiadavkám slovenčiny). Jej príbeh, ku ktorému som sa dostala zhodou okolností, tečie ako Níl, pri ktorom som ho čítala. Je vlastne tak trochu ako tá rieka, prekvapujúco široký, ale aj ohraničený, čistý, s nečakanými a súčasne očakávanými spodnými prúdmi, ktoré strhávajú svojou silou samozrejmosť. Že by rieka zo samotného príbehu?

Boh maličkov – zvláštny názov, ktorý sa postupne vynára z deja rozprávaneho v rôznych časových rovinách, avšak tak logicky prepletených, až berú dych. Pritom nejde o nejakú racionálnu, premyslenú logiku, ale (aspoň pre mňa) o logiku nevyhnutnosti. Je to kniha o láske? Áno aj. O súrodeneckom vzťahu dvojčiat Rahel a Esthu, pre ktorých nejstvovalo „jeden“ a „druhý“, vlastne ani v časoch ich odlúčenia, ktorí vedia, „že vedia“. O ich prepojení s Ammu, ich matkou, porušujúcou pravidlá nedovoleného. Porušila „... zákony lásky, ktoré stanovujú koho možno milovať. A ako. A ako veľmi“. Milovať Boha maličkov, Boha prehier, Boha náhlych úsmevov. Žiť z maličkov... do zajtra. A k tomu príbehu patrí spleť príbehov a súvislostí ďalších postáv, ktoré ho spoluvytvárajú. A opäť o vzťahoch, o túžbach, aj tých nenaplnených, zanechávajúcich zatrpknutú stopu, ktorá vie nič. Aj svojho pôvodcu, hoci o tom možno ani nevie.

Viem tak málo o Indii, vlastne temer nič. Ale pri čítaní tejto knihy mi to akosi nechýbalo, i keď mi to napadlo. Autorka sa hrá aj s jazykom, bolo by zrejme zaujímavé čítať ho v angličtine, v ktorej vznikol. Možno práve aj jazyk, akým je písaný, evokuje refaz obrazov

nielen nežných, ale aj dosť drsných, krutých. Sú uveriteľné, skutočné, živé.

V záložke knihy som sa dočítala, že autorka je povoláním architektka a pracuje ako priemyselná dizajnérka. Ide mi to akosi dokopy – jej povolanie a spôsob písania. Fantázia, hravosť spojená s presnosťou a funkčnosťou. Možno práve „funkčnosť“ môže znieť technicky a sucho, lenže pre mňa v tomto prepojení nie. Mám pocit, že každý detail tu má svoje opodstatnenie a miesto. Ako v dizajne – keď to nefunguje, tak sa to miňa účinkom. A navyše detaily sú dôležité. Keď vám chýba nejaká skrutka, tak sa výtvar rozpadne. V tom románe však skrutky nechýbajú.

A teraz skok k niektorým mojim ďalším obľúbencom, trvalkám, ku ktorým sa oplatí vrátiť. Daniil Ivanovič Charms – majster skratky a (neabsurdnej) absurdity. Svojho času som ho preživala ako veľký objav. O ňom sa nedá písať, jeho treba čítať! Napadajú mi pri ňom Chagallove obrazy. Je to postavené na hlavu, lieta to vo vzduchu a súčasne stojí oboma nohami na zemi. Tak Charms, ako aj Chagall. (Mimochodom, práve teraz je vo Viedni perfektná Chagalova výstava, oplatí sa ju vidieť.)

Nasleduje až trochu narcistická odbočka. Preto narcistická, hneď vysvetlím. Opäť knižka plná snívosti a fantázie, náznakov, po ktorých sa mi chce objavovať neobjavené, vidieť doposiaľ nevidené. Neviditeľná města Itala Calvina. Poznám ju v češtine a v češtine sa mi aj veľmi páči, a navyše mi k nej patria aj ilustrácie Pavla Sivka. Jedno z miest – Dorotheu – som si neskromne spojila s mojim menom. A s rozprávaním obchodníka s ľavami, ktorý si v Dorothei uvedomil, že môže od života očakávať akékoľvek dobro a vybrať si z ciest, ktoré mesto ponúka. Benátčan Marco Polo a Kublaj chán. Mestá snov. Mojih snov?

Foto archív autorky

A nakoniec, súc si vedomá, že volím medzi mojimi „obľúbenkami“ a niektorých nechávam skutočne bokom, sa jednoducho musím dostať k Borgesovi. Nekonečne presnému, žiarivému intelektu, ktorý sníva a ktorého slová plynú s naprostou istotou. V polovici minulého storočia bol označený za jedného z najdôležitejších žijúcich spisovateľov. Dá sa k tomu ešte niečo dodať? Tak som rovno siahla po jeho prednáškach Sedem večerov, úplne náhodne a pritom zákonite (?). Druhá prednáška Nočná mora. Sen, v ktorom nie sú dôležité obrazy, ale dojem, ktorý vyvolávajú. Borgesove nočné mory – labyrinty, zrkadlá. Jeho dôslednosť v skúmaní slov – nočná mora, efiates, incubus nightmare, Alpr Traum, cauchemar... Je sen estetický výtvar? Je sen súčasťou bdenia? Je všetko bdenie sen? Alebo (a možno nielen v súvislosti so snom) „... je všetko také zvláštne, až je to možné“? Vďaka Borges – nič lepšie mi nenapadá.

Dorota Uhrová

Č o s a k u p u j e

ARTFORUM

fiction

1. Milan Kundera:
Nesnesiteľná
lehkosť bytí
(Atlantis)

IKAR

 Táňa Keleová
– Vasilková:
Modrý dom
(Ikar)

martinus.sk

 Adela Banášová,
Matej Sajfa Cifra:
Veci, o ktorých
viete pomerne
málo
(Kelson)

2. Haruki Murakami:
Kafka na pobreží
(Odeon)

 Meg Cabotová:
Princezná oslavuje
(Ikar)

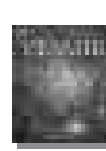
 Patrick Süskind:
Parfum
(Columbus)

3. Vladimír Jiránek:
Knižka pro blázny
(Paseka)

 Kate Mossová:
Labyrint
(Ikar)

 Maxim E. Matkin:
Láska je chyba
v programe
(Slovart)

1. Igor Bukovský:
Návod na prežitie
pre muža
(AKV - Ambulancia
klinickej výživy)

 Vesmír
(Ikar)

 Igor Bukovský:
Návod na prežitie
pre muža
(AKV - Ambulancia
klinickej výživy)

2. Miroslav Sláma
a kol.:
Kamenní
strážcovia II
(Slovenský
skauting)

 Svet
(Ikar)

 Štefan Konkol:
Chyby, ktoré
robíme v angličtine
(Smaragd
pedagogické
nakladateľstvo)

3. Kalendárka 2007
(Aspekt)

 Biblia (s kovovým
razidlom)
(Ikar)

 Dušan Katuščák:
Ako písať
záverečné a
kvalifikačné práce
(Enigma)

Knihy a spoločnosť (K&S) Vydáva: FANstudio Redakcia: Damas Gruska (šéfredaktor), Martina Nemethová (vedúca redakcie) Redakčný kruh: Egon Gál, Damas Gruska, Tatiana Jajcayová, Dana Kršáková, Zuzana Kusá, Darina Malová, Martina Nemethová, Imrich Sklenka, Lubomír Tomáška, Milan Zemko Adresa: Stará vinárska 3, 811 04 Bratislava tel.: +421/2/5463 0088, 5441 5036 fax: +421/2/5463 0089 e-mail: kas@fan.sk Internet: www.knyhaspolocnost.sk Jazyková úprava: Marta Hollá Vizualná koncepcia: Layout J.S. Grafická úprava: FANstudio, Tlač: OFPRINT, Magnetová 11, 831 04 Bratislava Rozširuje: Mediaprint-Kapa a knižní distribútori Registračné číslo: MK 3240/2004, ISSN 1336-5584. Uvádzané ceny kníh sú orientačné. Príspevky bez uvedenia mena autora a uverejnené pod skratkou (K&S), s výnimkou reklamných bannerov a inzercie, sú stanoviskom redakcie. Nevyžiadané rukopisy nevraciam. Rebríčky predajnosti kníh sú zostavené na základe údajov za predchádzajúci mesiac. Objednávky na predplatné prijíma: L.K. Permanent spol. s r. o., pošt. prieč. 4, 834 14 Bratislava 34, tel.: +421/2/44453711, fax: +421/2/44373311, e-mail: lkperm@lkpermanent.sk

Časopis vychádza s láskavým príspevkom WINTERTHUR a Ministerstva kultúry SR.